

Hvad er en psykopat?

Vi bruger tit ordet som skældsord, men hvad er egentlig den videnskabelige definition?

IV nr. 7/2000 s. 9

I modsætning til, hvad mange måske tror, er psykopati ikke en sindssygdom. Der er tale om en brist i selve personligheden – en karakterafvigelse. Men der hersker uenighed blandt fagfolk om, hvad psykopati egentlig er. Igenem tiden har diagnosen haft forskellige navne, fx "galskab uden vrangforestillinger" og "moralisk vanvid". I dag siger amerikanerne "sociopat" i stedet for psykopat, og den amerikanske psykiatri bruger diagnosen "antisocial personality disorder". I den europæiske psykiatri hedder diagnosen "dyssocial personlighedsstruktur". Baggrunden for de nye betegnelser er dels, at "psykopat" er blevet et ofte brugt skældsord, dels at definitionen på psykopaten hidtil fejlagtigt har fokuseret på individet selv og ikke har indeholdt psykopatens problemfyldte forhold til omgivelserne. Trods uenigheder i definitionen er fagfolk dog langt hen ad vejen enige om en række karakteristika for den dys sociale personlighedsstruktur. Psykopaten er charmerende, kan tale med alle mennesker, gestikulerer ofte og virker meget målrettet. Men han eller hun er blottet for empati – evnen til at leve sig ind i, hvad andre tænker og føler. Psykopater overvurderer sig selv, udnytter andre mennesker, manipulerer med dem og føler absolut ingen skyld, når nogen lider på grund af dem. De er ofte upålidelige og løgnagtige. De kan ikke overskue konsekvenserne af egne handlinger. Forlader rask væk uddannelse eller job, hvis noget eller nogen går dem imod, stifter gæld – også på andres vegne – og er ikke sjældent at finde i rækken af voldelige ægtemænd. Psykopater kan tilmed ikke erkende, at de har et problem, hvilket gør det meget vanskeligt at behandle dem. Årsagen til, at en sådan asocial adfærd opstår, er højst sandsynlig en blanding af arv og miljø, hvor omsorgssvigt i barndommen regnes for at være en afgørende faktor. Den traditionelle opfattelse af psykopaten som en hensynsløs kriminel straffefange holder ikke. Forskerne har i de senere år gjort opmærksom på, at der findes mange psykopater ude i samfundet blandt tilsyneladende almindelige borgere. Og deres antal menes at være stærkt stigende.

Se videnskabens største mysterier? Få første film for kun 9,50 kr.

Relaterede artikler

- Musikkens magt har rødder i biologien
- Dufte hjælper os med at huske bedre
- Film er ren terapi
- Læsevaner afgør vores drømme
- Hysteri er ægte
- Hukommelsen har begrænset plads
- Et enkelt protein gør os frygtløse
- Hvordan opstår tvangstanker?
- Drivhuseffekt fører til mord
- Forventningens glæde er sund

Læs mere om

- Psykologi
- psykopat

Annonce:

Mest læste

Nyeste

Anbefalede

Kan man være allergisk over for vand?

Har nord altid vendt opad på et kort?

Hvordan kan Jorden være magnetisk?

Verdens mest truede kat på vej frem

Hangarskibe får en ansigtsløftning

Sæt din hjerne i sving - tag IQ-testen

LÆS MERE

Annonce:

Quiz: Tre hurtige om opfindere

QUIZ OG TEST: Hvad ved du om opfindere? Tag testen.

LÆS MERE

Giv Illustreret Videnskab i julegave

Nyheder

Nyhedsbrev
Nyheder

Test dig selv

BMI Beregner
Rygetest
Temperamentstest
Høretest
Snorketest
Drikker jeg for meget?
Hypokondri-test
ISHIHARA's
Farveblindhedstest
Graviditets quiz
Blodtryk quiz

Symptomguiden

Symptomguiden

Temaer

Alle temaer
Allergi
Barnet
Børn og inkontinens
Brystkræft
Cancer/kræft
Dermatologi
Diabetes/Sukkersyge
Forkølelse og influenza
Gastrisk bypass
Gigt
Graviditet og fødsel
Hjerte-kar sygdomme
Karpaltunnelsyndrom
Knogleskørhed
Kost og Ernæring
Lus
Meditation
Motion
Natlig vandladning
Overvægt og væggtab
Psoriasis
Rygestop og KOL
Rygproblemer
Sex og samliv
Søvnproblemer
Undersøgelser
Wellness

Top 5

BMI - Test dig selv
Svamp i skeden
Lavt blodtryk (Hypotoni, Hypotension)
Influenza
Forhøjet blodtryk (Hypertoni, Hypertension, Højt blodtryk)

Sundhedsfagbogen

Find behandler
Fagbeskrivelser

Information

Annoncering
Forfattere
Om Sundhedsguiden

Nyheder: Da
Diabetes/sukkersyge
Rygestop | Køn

Dyssocial personlighedsforstyrrelse (Psykopati)

Forfatter: BA. med., Jakob Fraes Rasmussen
Dato: 11. marts 2007

Definition og årsager

Den dyssociale personlighedsstruktur (DP) er en af mange personlighedsforstyrrelser. En person med DP karakteriseres af en manglende hensynstagen til sociale forpligtelser, manglende følelser over for andre og en holdning præget af en generel ligegyldighed.

Der er en udtalt afvigelse mellem adfærden og de sociale normer, hvorfor personen med DP ofte kommer i problemer med loven. Personen kan ikke justere sin adfærd ud fra erfaringer, og straf kan derfor ikke ændre på DP. Personen er ligeledes præget af en lav frustrationstærskel, og der er ofte tendenser til voldelig optræden.

Ud fra veldokumenterede familieundersøgelser er det vist, at arvelighed spiller en stor rolle i udviklingen af en DP. Opvæksten er ofte præget af alkoholiske forældre med ringe uddannelse samt dårlige boligforhold og økonomi. Samlet medfører det omsorgsvigt og en generel negativ familieatmosfære, hvor der ikke sjældent ses fysisk og seksuelt misbrug af børnene. Resultatet er, at barnet udvikler en mistillid til sine omgivelser og aldrig får dannet sig de sociale erfaringer, som er nødvendige for at kunne omgås sine medmennesker.

Ca. 2% af den danske befolkning lider af DP i større eller mindre grad.

Symptomer ved DP

Ved en DP ses typisk:

- Manglende ansvarfølelse overfor samfundets normer.
- Grov ligegyldighed over for andres følelser, samt manglende respekt over for sociale forpligtelser.
- Lav aggressionstærskel og frustrationstolerance.
- Manglende evne til at føle skyld og til at lade sig påvirke af erfaringer.

Forholdsregler og diagnose

Oplever man en ven eller et familiemedlem med ovenstående karakteristika, kan det være svært at overbevise personen om at søge professionel hjælp, da vedkommende ofte vil skyde skylden på andre og ikke oplever sig selv som syg. Man skal derfor have opbygget et tæt forhold til personen for at få overtalt vedkommende til at indgå i en terapeutisk behandling. Kan man ikke få overtalt vedkommende til at søge hjælp, bør man selv tage kontakt til en psykiater på vegne af personen med DP.

Diagnosen stilles af en speciallæge i psykiatri efter gentagne samtaler med personen og nærmeste familie, samt gennem en længere observationstid.

Behandling af DP

I behandlingen af patienter med DP bruges der både samtaleterapi og behandling med medicin.

Medikamenter:

Da en person med DP ofte lider af en hjernelidelse, der gør det svært at styre sit temperament, kan man give stemningsstabiliserende medicin, som også bruges i behandlingen af bipolar affektiv sindslidelse, f.eks. Lithium. Derudover kan man også anvende medicin, som bruges til forebyggelse af epileptiske anfald, f.eks. Tegreretol.

Anvendelsen af disse typer medicin forudsætter et godt samarbejde mellem psykiater og patient, da medicinmængden i kroppen skal ligge indenfor et specifikt niveau, som skal kontrolleres ved jævnlige blodprøvetagninger.

Der bruges ikke beroligende medicin til denne patientgruppe, da der er risiko for at udvikle afhængighed.

Samtaleterapi:

I disse samtaler fokuseres der grundigt på en ændring i personens konkrete adfærd. Her skal patienten lære at indse de konflikter, som hans eller hendes adfærd skaber i sociale sammenhænge og konkret forsøge at ændre disse mønstre.

Der er sjældent tale om indlæggelse på en psykiatrisk afdeling, da en person med DP ikke vil kunne fungere i en gruppe på afdelingen. Indlæggelsen vil ofte føre til konflikter blandt andre indlagte, hvorfor man vælger at følge patienten ambulant hos f.eks. distriktspsykiatrien.

Forløb og komplikationer

De karakteristiske dyssociale symptomer bliver mildere med alderen, da personen med DP modnes af livets erfaringer. Har man i sin barndom haft problemer med opmærksomhedsforstyrrelser, er der stor risiko for at udvikle dyssocial personlighedsforstyrrelse. I voksenalderen er tendensen til misbrug generelt eller alkoholafhængighed større blandt personer med DP.

Vender William på hovedet nu?

Prøv terminsberegneren på sundhed.dk og læs om fosterets udvikling uge for uge.

sundhed.dk

Alkohol Afvænnning

Døgnrådgivning og behandling Ring Nu
Gratis tlf. 7026 1224
www.mollen.dk

Har du/dit barn ADHD?

Kugledynen hjælper med at skabe ro og falde hurtigt i søvn
www.protac.dk

Terapeut PernilleNilausen

Har du brug for opbakning og hjælp til at skabe forandring i dit liv?
www.pernillenilausen.dk

Annoncer fra Google

Hvor smart er du?

Hvor mange trekanter kan du se?

- a: 3
b: 4
c: 5
d: 6

www.celldorado.com Annoncer fra Google

Alkohol Afvænnning

Døgnrådgivning og behandling Ring Nu
Gratis tlf. 7026 1224
www.mollen.dk

Har du/dit barn ADHD?

Kugledynen hjælper med at skabe ro og falde hurtigt i søvn
www.protac.dk

Terapeut PernilleNilausen

Har du brug for opbakning og hjælp til at skabe forandring i dit liv?
www.pernillenilausen.dk

Annoncer fra Google

PALLE BRUUS JENSEN

En almindelig villa i Rødovre dannede i år 2000 rammen om en af de mest bestialske og omtalte forbrydelser i nyere dansk historie. En mor og hendes to sønner blev brutalt myrdet af den dengang 28-årige Peter Lundin, som netop et år tidligere var løsladt fra et amerikansk fængsel efter afsoning af straf for drabet på sin egen mor.

Journalisten og forfatteren Palle Bruus Jensen bringer læserne tæt på politiets opklaringsarbejde og giver et samlet billede af sagens omstændigheder og forløb frem til domsfældelsen i marts 2001.

Bogen tegner et dramatisk og sagligt billede af den tredobbelte drabsag, der fyldte mediebilledet gennem det år, sagen blev behandlet i det danske retssystem, og hvor politiet kæmpede mod tiden i forsøget på at samle beviser nok mod den mistænkte og senere dømte morder.

En af landets førende retspsykiatere Henrik Day Poulsen skriver et tillæg om ontskab og sygdom og hvad det er, som gør nogle mennesker i stand til at udføre de mest grusomme handlinger.

SAGEN LUNDIN

Forbrydelsen,
opklaringen,
nedierne og
ondskaben

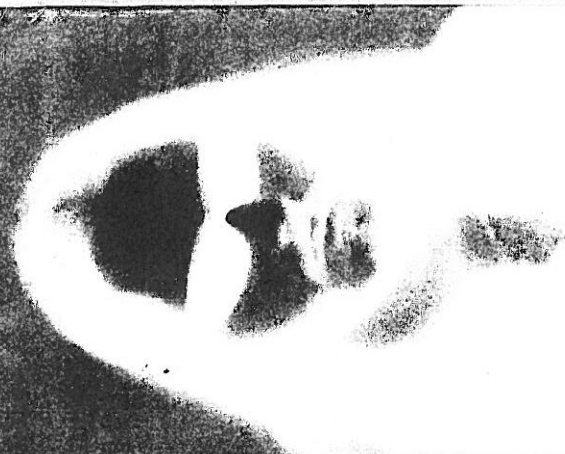
vib vo livshi

99.4 Lundin, Peter
Bruus Jensen, Palle
Sagen Lundin

3278333123
030407

3278333123 Arhus Kommunes Bibli.

Indhold

Copyright © Palle Braus Jensen og Forlaget Documentas, 2003
 Omslagslayout: Harvey Macaulay/Imperiet
 Sats: Pamperin Grafisk
 Trykt hos Narayana Press, Odder, 2003
 1. udgave, 2. oplag
 ISBN 87-91345-00-6

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, elektronisk, fotografisk og anden gengivelse eller kopiering af denne bog eller dele deraf er kun tilladt efter forudgående skriftlig aftale med forlaget. Undtaget herfra er kopiering i henhold til overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan samt korte uddrag til brug i anmeldelser.

Forlaget Documentas
 Postboks 28
 DK-2900 Hellerup
 www.documentas.dk

Indledning	7
Anholdelsen	11
Frygten	14
Efterforskningen	18
Skolefesten	20
Identifikationen	22
En dårlig sag?	23
Bag lukkede døre	25
Varetsøgtfængsling	28
Tvivl om juraen	30
Enken	32
Den lyse – og den mørke	33
Emigranterne	35
Maggie Valley	38
Drabet på Anna	40
Den fuldendte forbrydelse?	44
Flugten	47
Studehandel	48
Udleveringen	50
Ransagning	54
Professionel interesse	56
Tinas historie	57
Den anden kvinde – og de andre	59
Lundin på nettet	63
„Lækkert at myrde“	65
Idyl?	65

2000, 28. juli

Peter Lundin overføres til hennelig arrest i Helsingør, men han overføres kort efter til Anstalten ved Hersted-vester.

2000, 10. oktober

Peter Lundin gentager sin tilståelse og viser i en rekonstruktion i politiets parolesal, hvordan han dræbte sine ofre.

2000, 15. november

Efter at have brugt millioner af kroner på forgæves eftersøgning af lig eller ligdele, stopper politiet arbejdet.

2001, 4. januar

Retspsykiatrisk Klinik afleverer resultatet af mentalundersøgelsen.

2001, 17. januar

Der afsiges dødsformodningsdom over Marianne, Brian og Dennis Pedersen.

2001, 5. marts

Retssagen mod Peter Lundin starter i Østre Landsret.

2001, 15. marts

Efter ti retsmøder afsiger Østre Landsret dommen over Peter Lundin.

2002, 4. september

TVDanmark2 beder to clairvoyante medvirke til at finde de jordiske rester af Marianne Pedersen og hendes sønner – forgæves.

Ondskab eller sygdom?

Af Henrik Day Poulsen

Hvad får folk til at begå onde handlinger? Og hvad får folk til at opøge personer, der er dømt for særdeles alvorlig kriminalitet, f.eks. på dødsgangen i et fængsel? Retspsykiateren Henrik Day Poulsen indkredser svarene på disse spørgsmål på grundlag af den videnskabelige litteratur. Han tager ikke konkret stilling til Peter Lundin-sagen, som han ikke professionelt har beskæftiget sig med.

Visse handlinger kan på de fleste mennesker virke så bestialske og uforståelige, at mange vil mene, at der er tale om ren og skær ondskab. Ordet ond kan anvendes i forskellige sammenhænge. Et barn kan sige til et andet, at „du er ond, fordi jeg ikke må låne din fodbold“, og her mener barnet, at modparten er uretfærdig, unfair eller egoistisk. Ond kan også anvendes om en person, der verbalt nedgør, lyver om eller driller en anden. Endelig kan ond også bruges, når der er tale om fysisk smerte, f.eks. hvis en person slår en anden.

Ond er et tillægsord, hvortil navneordet ondskab hører. Men hvad er ondskab? For mange mennesker givet dette ord associationer til noget meget dramatisk, gement og måske endda overnaturligt. Ondskab kan relateres til personer som Hitler, den romerske kejser Caligula, Idi Amin i Afrika og Pol Pot i Cambodja. I filmens verden er det talrige eksempler på fiktive figurer, f.eks. skurken fra Star Wars, der er synonyme med ondskab. I det politiske sprogbrug anvender den amerikanske præsident betegnelsen „ondskabens akse“ og „ondskabens imperium“ om lande, der støtter international terrorisme.

I Madame Tussaud's berømte voks кабинет i London har

man indrettet et rædelseskabinet, hvor nogle af de ovenfor nævnte personer optræder. Her kan man gysse over Hitler, der står sammen med masseordere som Jack The Ripper. På den måde bliver onde personer ikke glemt, og vi kan forholde os til rædsel og mord på en forfølgelig facon. Man kan populært sige, at vi anvender Hollywood's glamour til at neutralisere det ækle, uforståelige og onde.

De nævnte personer har alle dræbt talrige andre mennesker enten personligt eller via ordrer til bødler, som udførte deres befaling. I alle kulturer betragtes overlagt mord som den ultimative forbrydelse, hvilket i vores verden bedst illustreres af De Ti Buds sætning „Du må ikke slå ihjel”. Men selv den kristne kirke kan ikke sige sig fri for at have anvendt tortur og dræbt masser af mennesker. Tænk blot på inkvisitionens brug af diverse torturinstrumenter over for anderledes tænkende individer, der blev betegnet som kættere. Ønsker man konkrete eksempler på kirkens brug af tortur, har man i Amsterdam indrettet et såkaldt „tortur-museum”, der med nogen hjælp fra Hollywood udstiller inkvisitionens imponerende og samtidig skræmmende udvalg af torturredskaber.

Men hvorfor er der så alligevel nogle mennesker, der slår ihjel? Og hvorfor er der endda nogle, der inden de dræber, torturerer og seksuelt ydmyger deres ofre? Er der „blot” tale om ondskab eller er det ikke hele forklaringen?

Der er skrevet mange bøger om berømte drabsmænds psykologiske univers, og man har betegnet flere af dem som sindssyge. Når man er sindssyg, har man per definition en fejlagtig oplevelse af virkeligheden. Et eksempel er en person, der hører stemmer højt i sit hoved. Stemmerne kan kommentere personen, diskutere hans handlinger og kommandere med ham. I yderste konsekvens kan stemmerne få personen til at

tage sit eget eller andres liv. Disse stemmer eksisterer ikke i virkeligheden, men for den pågældende er de virkelige. Derfor er han sindssyg. Et andet eksempel kan være en person, der er overbevist om, at kvinder med rødt hår er udsendte spioner fra en fremmed magt med den ene opgave at dræbe den sindssyge. Derfor er han nødt til at forsvare sig, hvilket kan føre til, at den sindssyge stikker en tilfældig, rødhåret kvinden ned med en kniv på åben gade.

Drab begået af sindssyge personer som beskrevet i ovenstående kan for de fleste „forstås” og forklares med, at personen lider af en sindssygdom som f.eks. skizofreni. Der er her tale om en svært syg person, der såfremt personen *ikke* havde hørt stemmer, eller oplevet at alle rødhårede kvinder var spioner, heller ikke ville have dræbt nogen som helst. Sindssygdomme behandles særdeles effektivt med antipsykotisk medicin, og når stemmerne og forfølgelsesforestillingerne er væk, kan det vise sig, at den sindssyge slet ikke er ond eller farlig for andre mennesker.

I det danske retsvæsen har man i lighed med andre vestlige lande vedtaget, at sindssyge mennesker ikke skal straffes, men i stedet behandles. Hvis man ønsker at nedsætte risikoen, for at en sindssyg morder begår kriminalitet igen, er det en langt bedre ide at give ham medicin på en psykiatriske afdeling end at sætte ham i fængsel. Derfor undersøges stort set alle drabsmænd i Danmark af retspsykiatere i en såkaldt mentalundersøgelse. Der er tale om en meget grundig undersøgelse af drabsmandens opvækst, sociale og udannelsesmæssige forhold, psykiske tilstand både før og nu, herunder drabsmandens forhold til sig selv og andre mennesker. I de fleste tilfælde foretages der desuden en grundig psykologisk undersøgelse med brug af forskellige tests, der kan hjælpe med til en nøjagtig karakteristik af drabsmanden. Konklusionen indeholder altid en stillingtagen til, om den pågældende er sindssyg og/eller mindre begavet. Des-

uden beskrives den pågældendes personlighed med de karaktertræk, der kan være af betydning for evt. lægelig behandling og risiko for fornyet kriminalitet. Det er en dommers suveræne afgørelse, om udfaldet af mentalundersøgelsen skal være en dom til psykiatrisk behandling eller fængsel.

Men hvad nu med de personer, som har begået grov vold eller drab og som *ikke* er sindssyge? Hvad har fået dem til at dræbe, og er de „blot“ onde eller fejler de noget andet?

Man har siden det antikke Grækenland været optaget af at inddele ikke-sindssyge menneskers personlighed. Inden for gruppen af kriminelle har talrige psykiatere og psykologer indkredset en samling af personer med personlighedstræk, der medfører en øget risiko for at blive involveret i grov og personfarlig kriminalitet. Der er fremkommet mange forslag til benævnelse af disse personer, men det mest anvendte ord gennem tiderne har været ordet psykopat.

Er psykopater onde?

Ordet psykopat er græsk og er dannet af „psyche“, der betyder sjæl, og „patos“ som betyder lidelse. En psykopat er altså en person med en lidende sjæl eller et sygt sind. Med vel at mærke et sygt sind, der ikke er sindssygt! Det sidste bemærkede den berømte franske psykiater Phillippe Pinel allerede i 1801. I dag anvendes ordet psykopat ikke i officielt dansk sprogbrug, da mange mener, at det har en negativ og for dømmende Klang. I stedet er ordet karakterafviger blevet introduceret. Blandt psykiatere er dette ord nu også blevet fundet for belastende, så her anvender man ordet dyssocial personlighedsstruktur. Men kernen i beskrivelsen af psykopatens karaktertræk er stadig stort set den samme.

Psykopati er mange ting. Der er mange psykopater, der aldrig kommer i konflikt med loven og havner i fængsel. De fleste psykopater har dog på grund af deres adfærd til tider store problemer med at omgås andre mennesker. Problemerne kan opstå, når de udnytter deres omgivelser, stjæler, lyver, skyder skylden for egne handlinger på andre og manipulerer for at tjene egen sag. I denne bog bliver der kun fokuseret på psykopater, der begår vold mod andre. Denne gruppe udgør kun en delmængde af denne samlede gruppe af psykopater. Flere har påpeget, at der i ethvert samfund sidder psykopater højt placeret i såvel erhvervsliv som i det offentlige. Dette skyldes blandt andet, at psykopatiske træk kan være en fordel, hvis man skal opnå noget og frem i tilværelsen. Her behøver man blot at nævne adfærd som manipulation, udnyttelse af andre og fralæggelse af skyld og ansvar.

En af hovedgrundene til, at psykopater begår vold, er, at de grundlæggende har problemer med at styre deres impulser. De lader sig nemt provokere af en kvik, men uskyldig bemærkning fra andre, og ender af den grund ofte i voldsomme diskussioner og slagsmål. Bemærkninger, hvor man taler dårligt om psykopaten, udfordrer hans seksualitet eller frtager ham noget, kan sætte en lavine af vrede i gang. Psykopaten kan i modsætning til normale mennesker ikke se bort fra, at han er blevet provokeret, men *må* reagere. Han kan således ikke styre sit temperament i dagligdags situationer, hvor en mere hensigtsmæssig handlemåde ville have været påkrævet. Det kan f.eks. være, hvis nogen flirter med hans kæreste, skubber til ham, hentyder til at han er uintelligent, kalder ham bøsse eller på anden vis udfordrer ham. Sådanne handlinger kan katalysere et ukontrollerbart raseri, hvor psykopaten nærmest mister jordforbindelsen. Han kan indgå i voldsomme slagsmål, hvor han kan påføre andre svære kvæstelser, der i yderste konsekvens kan ende med døden for

offeret. Den populære betegnelse af at „noget slår klik“ passer fortrinligt på en psykopats raseri.

Krænkelser, der ikke må ske

Mange potentielt voldelige psykopater har dybest set et lavt selvværd. Flere psykiatere har påpeget, at psykopater ofte er blevet krænket som børn af forældre, søskende eller i skolen. Krænkelserne kan spænde alt fra, at de var „klassens dumme dreng“ til, at de blev udsat for systematisk mobning, eller at deres forældre ignorerede dem med deraf følgende følelse af at være uelsket og til overs. Et forsvar mod denne ubehagelige følelse kan være at gøre sig hård og optræde med påtaget selvsikkerhed og kynisme. Herved dækker man over sin inderste smerte, selvhad og følelse af manglende kærlighed. Verden ser en som en slags vinder; eller i det mindste tror man selv, at det er sådan, verden betragter en. Herved kan psykopaten udvikle en stor grad af selvovervurdering, hvor han mener at være andre mennesker overlegen og have ret til særbehandling. Denne fejlagtige opfattelse af sig selv i forhold til omverden kan hos nogle antage så store dimensioner, at psykopaten betragter sig selv som uovervindelig og som Guds gave til menneskeheden. Mulige udfordrere af denne opfattelse af sig selv bekæmpes med alle midler.

Flere psykiatere beskriver voksne, voldelige psykopater som personer, der allerede i den tidlige barndom var præget af adfærdsforstyrrelser. Der er ofte tale om personer, der som børn f.eks. løj, optrådte ondsksfuldt over for dyr, havde et hidsigt temperament og ofte kom i konflikt med jævnaldrende og voksne.

Psykopater er ofte ude af stand til at indleve sig i og forstå andre menneskers følelsesliv. Andre menneskers følelse af

nu” personer, der har et akut behov, som skal opfyldes. Sker det ikke, bliver de ofte frustrerede, utålmodige og kan reagere voldeligt. Man ser ofte, at psykopater i tidlig alder begynder at misbruge alkohol og euforiserende stoffer, hvilket yderlige kan forværre deres problemer med at styre deres temperament.

Psykopater kan definere deres eget regelsæt, der ofte er meget anderledes end omverdenens. Der kan være tale om, at de i grupper lægger megen vægt på loyalitet over for egen gruppe, men ser igennem fingre med samfundets regler om f.eks. tyveri, roveri, handel med narkotika og endog drab. De kan endda danne grupper med det primære formål at begå organiseret kriminalitet. Flere undersøgelser har vist, at forekomsten af psykopati blandt indsatte i fængslerne er væsentlig højere end i resten af samfundet. Inden for fængselsvesnet har fangerne selv defineret deres moralkodeks. Der er skabt et hierarki svarende til hvilken forbrydelse man har begået. Lavest i hierarkiet rangerer voldtægtsforbrydere og personer, der har krænket børn. Disse personer bliver ofte udsat for chikane og får tæsk, og det er ikke ukendt, at sådanne personer vælger at gå i frivillig isolation. Ud fra en moralsk betragtning er der ingen logisk forklaring på denne selvbestaltede rangordning, som må siges at være yderst betænkelig. Alle indsatte har jo krav på retssikkerhed i fængslet, herunder retten til ikke at blive chikaneret og udsat for vold.

De her skitserede psykologiske forklaringer på udvikling af psykopatiske træk er de seneste år blevet suppleret med biologiske studier af psykopater og deres familier. Her har man påvist, at der i nogen grad er tale om arvelige træk, således at risikoen for at udvikle psykopati afhænger af ens forældres disposition herfor. Der er desuden blevet foretaget studier af

mere end en traumatisk barndom.

Hvad end forklaringen på psykopati er, ændrer det ikke på det faktum, at psykopater ikke tåler at blive krænket. Selv om de formår ikke at reagere her og nu, glemmer de sjældent krænkeren, og kan i visse tilfælde udtænke og planlægge en grusom hævn. Eksempler herpå ser man blandt andet hos psykopater, hvis ægtefælle eller kæreste forlader dem. Det at blive forladt kan vække en så stor grad af had hos psykopaten, at intet i verden skal stoppe ham. Ægtefællen må bøde for at have udfordret psykopaten; man udfordrer ikke en hersker ustraffet. Nogle psykiatere mener, at forklaringen på denne voldsomme reaktion mod krænkeren, der forlader ham, skal findes i psykopatens barndom, hvor han selv er blevet forladt af f.eks. forældrene eller andre, han holdt af. Sådanne forklaringsmodeller kan ikke efterprøves, men forekommer umiddelbart logiske.

Smerte og tortur

Visse psykopater kan udvikle et ejendommeligt forhold til smerte. Det at påføre andre smerte kan bevirke, at psykopaten selv opnår nydelse. Hos nogle kan orgasme kun opnås, hvis de i deres fantasi, eller i virkeligheden, påfører et andet menneske fysisk smerte. Smerte kan opnås på mange måder. I den sadomasochistiske verden spænder sadisme fra at hælde varm stearin på en andens krop til groteske ophængninger af en anden person spændt op i lænker og udsat for pisk, slag og måske samtidig ekstrem ydmygelse i form af urinering eller defækering (afføring) på den pågældende. Visse prostituerede og sadomasochistiske klubber har specialiseret sig i at levere en sådan vare til sadister. For mange mennesker kan tilbuddene i denne subkultur til tider virke så groteske, at man vælger at lukke øjnene for, hvad der foregår. Et eksempel på, hvor bizar denne verden kan blive, er en dansk sadomasochistisk klub,

der opfordrede deres medlemmer til at melde sig som slaver til en såkaldt slaveaktion. På tilmeldingssedlen kunne man krydse af, hvor langt man ville gå i at blive ydmyget: f.eks. om man ville tisses på, piskes, slikke en andens læderstøvler osv. Det er sandsynligt, at sådanne steder med særydelse til en lille gruppe af sadomasochister også vil tiltrække psykopater med hang til at pine andre. Hollywood har flere gange portrætteret denne underverden, blandt andet i Stanley Kubricks film *Eyes Wide Shut*, hvor Tom Cruise bliver en del af en hemmelig sadomasochistisk klub, hvor medlemmerne aldrig ser hinanden, da de alle bærer masker.

En variant af et forum for den sadistiske psykopat er at medvirke ved tortur. En grundlæggende forskel på en sadomasochistisk klub og tortur er naturligvis, at begge parter som udgangspunkt frivilligt medvirker i S/M forholdet. Dette er jo ikke tilfældet ved tortur. Mange flygtninge i Danmark kan berette om ekstrem tortur som f.eks. elektriske stød mod testiklerne, gentagne voldtægter, hårde slag under fødderne, langvarige ophængninger med hovedet nedad og andre for de fleste fuldstændig uforståelige former for påførelse af smerte hos et andet menneske. Ofte er læger involveret for at sikre, at den torturerede ikke mister livet under torturen, og lægen kan være behjælpelig med at planlægge torturen, så der opstår færrest mulige, synlige skader. Herved besværliggøres bevismaterialet ved en evt. senere retssag. Det er sandsynligt, at flere af verdens torturbødler og medvirkende læger huser svære sadistiske, psykopatiske træk, så de faktisk nyder deres arbejde.

Pornindustrien har forstået at udnytte sadistiske individers trang til at se andre mennesker blive udsat for slag, pisk og ydmygelse. En særlig, og naturligvis ulovlig, variant er de såkaldte Snuff-film. Her indfanger man et barn eller anden

person, typisk fra et u-land, hvor personen måske lever på gaden og derfor ikke vil blive savnet. Personen bliver udsat for ekstrem tortur og måske voldtægt, hvorefter personen slås ihjel. Det hele optages med et kamera, og filmen sælges til skyhøje priser i et net af lyssky personer, der kan sammenlignes med personen, der distribuerer børneporno.

Den sadistiske psykopats karakter

I USA arbejdede psykiatere tidligere med en særlig diagnose for psykopater med sadistiske træk. I bogen *Psychopathy* (Guildford Press, 1998) beskriver Michael H. Stone disse personer, der udgør en lille, men meget interessant gruppe af psykopater. Der er tale om personer, der udover de allerede beskrevne psykopatiske træk udviser en grusom og svær afstumpet form for sadisme mod andre. Stone omtaler blandt andet en kvinde, der var mor til seks børn heraf to piger. Kvinden var så jaloux på sine to døtre, at hun udsatte dem for ekstrem tortur, inden hun dræbte dem. I flere år holdt hun sine døtre som gidsler i sit hus, hvor hun flere gange brændte pigerne med gløderne fra en cigaret. Hun tvangsfodrede den ene pige for at gøre hende fed og uattraktiv, og hvis pigen nægtede at spise de store mængder mad, blev hun slået hårdt i maven. På et tidspunkt skød hun den ene pige i brystet, hvorefter kvinden selv efterfølgende „opererede“ kuglen ud igen efter at have drukket pigen fuld. I efterførløbet udviklede pigen blodforgiftning, hvorefter hun blev brændt. Den anden pige blev tvunget til at lade sig prostituere, og da moderen mente, at hun nu var blevet smittet med en kønssygdom, låste hun pigen inde i et skab lænket til et vandrør, indtil hun døde.

mod sine børn, kan man ikke vide, men Stone beskriver denne kvinde som en sadistisk psykopat.

I dag arbejder psykiatere i USA og Europa ikke længere med den psykiatriske diagnose sadistisk psykopati. Stone argumenterer for, at det var et politisk ønske, at diagnosen blev taget ud af det officielle, amerikanske psykiatriske diagnosesystem, da visse forsvarsadvokater på baggrund af retspsykiatriske erklæringer om den tiltalte psyke ville argumentere for mildere straffe til personer, som den beskrevne kvinde med det argument, at de led af en sygdom; nemlig sadistisk psykopati. Om det samme ville være tilfældet i Danmark, kan man ikke vide. Et faktum er det, at danske retspsykiatere hos de fleste psykopater ikke peger på en psykiatrisk særforanstaltning som f.eks. en dom til psykiatrisk behandling, men på almindelig straf.

Den pseudopsykopatiske karakter

Begrebet pseudopsykopati blev oprindeligt indført af Hoch og Polatin i 1950'erne. Ordet „pseudo” er græsk og refererer til noget, der er falsk. Det vil sige, at der er tale om en falsk psykopati eller noget som ligner psykopati, men alligevel ikke helt er ægte psykopati.

Hos pseudopsykopater kan man se træk, som hos en ægte psykopat. Pseudopsykopater kan være impulsstyrede, have tendens til at fralægge sig skyld og ansvar, lyve og især i pressede situationer optræde voldeligt. Men der er også tale om, at de kan være optaget af sære og til tider bizarre seksuelle fantasier. Ofte har de en usikker opfattelse af deres egen seksualitet og kan således i perioder have homoseksuelle fantasier for så senere at opleve heteroseksuelle fantasier. Flere

sker (frottetourisme), ønsker at pine andre (sadisme) eller bliver pædofile. Nogle beskriver, at pseudopsykopater ofte har seksuelle fantasier, der kan ligne en hel lærebog i seksuelle adfærdsforskyrrelser. I perioder kan de være fuldstændig besat af seksuelle fantasier på en næsten tvangspræget måde.

Pseudopsykopater har ofte en påfaldende kontakt til andre mennesker og kan virke indadvendte og „sære“. Flere forfattere har beskrevet dem som grænsetilfælde til gruppen af sindssyge (også kaldet psykoset). Derfor har man også benævnt dem som personer med en grænsepsykose.

Den danske psykiater Thorkild Vanggaard har beskrevet flere eksempler på grænsepsykotiske personers særlige seksuelle fantasier. En ung mand var således konstant optaget af, at størrelsesforholdet mellem en kvindes brystvorte og en babys mund var det samme som forholdet mellem en voksens mands penishoved og en voksen mands mund.

En kvinde kunne opnå orgasme ved blot at tænke på, at hun var omgivet af en gruppe af voksne personer siddende i høje baby-stole. Personerne var sultne, hvorfor hun gav dem mælk, men lige før de skulle til at drikke, tog hun mælken væk.

Disse eksempler illustrerer de til tider meget ejendommelige seksuelle fantasier hos grænsepsykotiske personer. Hvis sådanne bizarre seksuelle fantasier optræder hos personer, der samtidig har psykopatiske og sadistiske træk, har man en cocktail, der ved rette stimulation kan eksplodere og ultimativt ende i grusomme seksuelle drab.

Om en person er syg eller ond, kan der ikke gives noget entydigt svar på. Ondskab kan defineres på flere måder, og i

ord som ond, når man taler om alvorlig forbrydelse? På den anden side berører alvorlig vold og drab os alle, og en mulig måde at forholde sig til verdens realiteter på, kan være at ty til anvendelse af følelsesbetonede ord. Herved kan vi neutralisere bestialske handlinger, som vi gør i et vokskabinet eller en Hollywood-film.

De opsøgende kvinder

Det er et kendt fænomen, at visse personer vil gøre alt for at opnå andres opmærksomhed. Vi kender alle personer i vores bekendtskabskreds, som detaljeret beretter, hvis de har set eller mødt en kendt person, været på en eksotisk ferie eller blevet interviewet til en avis eller måske sågar til tv. Disse personer er ofte afhængige af at være i fokus, og har det svært, når det ikke er tilfældet. Man har betegnet sådanne personer som narcissister efter den græske myte om Narcissos, der ikke gengældte nymfen Ekkos kærlighed til ham og som straf måtte forelske sig i sit eget spejlbillede i en kilde, hvorefter han blev forvandlet til en sten.

De seneste år har tv udviklet de såkaldte reality shows som f.eks. Big Brother og Robinson Ekspeditionen, hvor ukendte mennesker med det ene formål at blive kendte lader sig filme i alle tænkelige situationer: selv under meget private gøremål som f.eks. toiletbesøg. Sådanne optagelser kan set med objektive øjne næppe have offentlighedens interesse, men kampen for at komme i medierne og blive kendt finder mange alligevel så interessant, at disse tv-udsendelser er meget populære. Serne kan selv lege med tanken, hvad de ville gøre, hvis de var på tv, på samme måde som en sæbeopera, der viser meget rige mennesker, appellerer til os, fordi vi indlever os i de riges ver-

for andre for at få opmærksomhed, hvilket kan betegnes som exhibitionistiske tilbøjeligheder. Folk med specielle jobs eller visse sygdomme kan ligeledes udstille sig selv for at blive kendte og tjene penge. Det kan være en pornomodel, der i en bog detaljeret fortæller om sit arbejde, eller en person med f.eks. en spiseforstyrrelse eller et incestoffer, der skriver om meget personlige og familiære ting. På samme måde kan folk, der har begået grove forbrydelser eller udvist anden afvigende adfærd også udstille sig selv i medierne eller afholde offentlige foredrag med det ene formål at få opmærksomhed.

Jo mere bizar ens erinde er, jo større sandsynlighed er der for, at medierne „bider på krogen“.

For år tilbage beskrev man det fænomen, at personer, der blev holdt som gidsler gennem længere tid, kunne udvikle det uforklarlige, at de fattede sympati for deres gidseltager. Fænomenet blev betegnet som Stockholm syndromet efter en gidseltagning i Stockholm for år tilbage. På samme måde kan man se, at tilsyneladende normale personer kontakter forbrydere, der er dømt for særdeles alvorlig kriminalitet. Forskellen er dog, at disse personer som regel ikke har noget forhold til forbryderen, og som udgangspunkt ikke kender ham. I USA er der flere eksempler på, at kvinder har skrevet breve til mænd, der er idømt fængsel på livstid for meget alvorlige forbrydelser. Kvinderne har sågar kontaktet medierne for at begære den dømtes uskyld til trods for, at de tilsyneladende ikke har nogen forbindelse til den dømte. Enkelte har endog ønsket at gifte sig med den dømte.

Baggrunden for denne tilsyneladende uforklarlige adfærd kendes ikke. Der kan anlægges flere forskellige synsvinkler til at forklare dette fænomen, og i det følgende skitseres mulige

1) Den første mulighed, og måske den letteste at forstå, er, hvis den pågældende kvinde er sindssyg. Hun kan f.eks. opleve, at hun er udvalgt til at frelse en bestemt livstidsfange og måske er i kontakt med ham via telepati eller anden tankevirksomhed, hvorfor hun må gøre alt, hvad der er i hendes magt, for at befri fangen. Sådanne vrangforestillinger kan ses hos skizofrene, og kan for dem være lige så virkelige som de er uvirkelige for normale mennesker.

2) En anden mulighed er, at kvinden har udtalte exhibitionistiske tilbøjeligheder og opmærksomhedssøgende adfærd. Hun kan lide af et såkaldt „Big Brother syndrom“. Ved at kontakte en person, som de fleste mennesker nærer afsky for, kan hun påkalde sig en interesse fra omverdenen og måske endog fra medierne. Hun kan komme til at fremstå som en helinde, der forsøger at optræde human, men gevinsten for hende er flere omkring egen person. Hermed er hendes narcissisme for en stund tilfredsstillet. Risikoen for kvinden ved at skrive til en livstidsfange på f.eks. dødsfængsel i USA er minimal, da personen med meget stor sandsynlighed aldrig kommer ud af fængslet. Hun vil således sjældent blive konfronteret med, at hun måske selv kunne blive udsat for voldsmandens vrede. Man kan derfor anlægge det synspunkt, at opmærksomheden er opnået risikofrit. Hun kan kun vinde i kampen om omgivelsernes opmærksomhed.

3) En tredje forklaring kan være en kvinde, der i udtalt grad værdsætter indre spænding og drama. Nogle personer har en udtalt trang til at udsætte sig selv og andre for fare f.eks. ved hurtig bilkørsel, indtagelse af euforiserende stoffer eller risikofyldte sportsaktiviteter. Amerikanske psykiatere betegner denne adfærd som „risk-seeking behaviour“ eller direkte

ste mennesker ikke ville turde. Det er sandsynligt, at sådanne personer i deres søgen efter spænding i tilværelsen vil kunne finde på at kontakte en livstidsfange og skrive med ham. Måske kan hun endda opleve at få tilladelse til at besøge fangen i fængslet og dermed opleve en verden, som de færreste af os har adgang til. Det populære udtryk „at få et kick“ eller et „thrill“ er meget dækkende for forløsningen af den indre spænding hos personer med risikosøgende adfærd. Et andet psykologisk aspekt, som kan være relevant i denne forbindelse, er kvindens mulighed for at provokere det etablerede samfund. Ligesom punkerne i 1970'erne provokerede det etablerede samfund ved at farve håret grønt og pierce sig i ansigtet, kan det tænkes, at aktivt opsøgende kontakt til en livstidsfange vil provokere mange. Om ikke andre så i alle tilfælde de pårørende til den person, der er blevet dræbt, mishandlet eller voldtaget.

En fjerde forklaring på disse kvinders opsøgende adfærd kan være ud fra et såkaldt altruistisk motiv. Det vil sige, at man opsøger en livstidsfange ud fra et ønske om at gøre noget godt for et andet menneske. Blandt psykoterapeuter, der bekendt sig til en såkaldt psykodynamisk referenceramme, beskrives altruisme som en psykologisk forsvarsmekanisme mod en indre, psykisk konflikt. Sagt på en anden måde kan det at gøre noget godt for andre, fritage en for at blive konfronteret med egne problemer. Den indre psykiske konflikt kan f.eks. være et manglende selvværd, et dårligt ægteskab, som man ikke tør gå ud af eller noget helt tredje. Gevinsten ved at gøre noget godt eller handle altruistisk er, at man kan fortrænge det virkelige problem. Altruistiske handlinger kan omfatte mange særdeles sympatiske træk. Det kan f.eks. være at lave humanitært arbejde eller støtte et barn i Afrika til

tilsyneladende uden bekymringer. Ofte kan man finde alibi for sin altruisme hos f.eks. visse nyreligøse bevægelser og her møde ligestillede.

Det er dog vigtigt at understrege, at langt fra alle, der hjælper andre, gør det for ubevidst at dække over egne konflikter. Man kan naturligvis sagtens være optaget af at være et godt menneske ud fra ædle motiver. Og her er vi fremme ved den femte mulige forklaring på de opsøgende kvinders adfærd, nemlig at de oprigtigt ønsker at hjælpe en mand, der er dømt til fængsel på livstid eller henrettelse. Det er i den forbindelse særdeles interessant, at enkelte fanger på USA's dødsgele er blevet frifundet for at have begået en alvorlig forbrydelse efter at en privatperson utrætteligt har ført deres sag via medierne og til sidst fået iværksat en ny og uhildet efterforskning. Der findes enkelte sager, hvor moderne gen-teknologi har vist, at den pågældende fange umuligt kunne have begået det drab eller den voldtægt, som han var blevet dømt for. På den måde har ihærdige ildsjæle forhindret et justitsmord, hvilket fortjener megen anerkendelse og respekt.

Samlet kan man ikke komme med nogen entydig, psykologisk forklaring på, at visse mennesker aktivt opsøger personer, der er dømt for alvorlig kriminalitet. Der er her skitseret flere mulige forklaringer, og årsagen vil afhænge af den enkelte persons psykiske sammensætning, hvorvidt deres opsøgende adfærd skyldes sindssygdhed, exhibitionistiske og narcissistiske tilbøjeligheder, risikosøgende adfærd, altruisme, et ægte ønske om at hjælpe et andet menneske eller noget helt sjette.

BEHANDLING AF DE UBEHANDLELIGE

Af overlæge Heidi Hansen, Gentofte Amtssygehus, Psykiatrisk Afdeling

PSYKIATRIINFORMATION
MARTS 2004, NR. 1

"Treating the Untreatable" – behandling af de ubehandlelige – hedder den bog, som overlæge Georg Stürup udgav i begyndelsen af 1960'erne. Stürup var i en menneskealder leder af den behandling, der foregik på Anstalten ved Herstedvester, som på daværende tidspunkt blev kaldt Psykopatforvaringen. Han skriver et sted i bogen: "Jeg har aldrig sagt, at jeg kan helbrede psykopater, men jeg kan gøre dem til rarere psykopater – til stor glæde for dem selv og deres medmennesker".

Forståelse af den personlighedsforstyrrede patient og hans behandling har jeg været inspireret af Søren Kierkegaards ord: "Mennesket er en syntese af frihed og nødvendighed". Friheden viser sig ved, at mennesket er ansvarligt og kan vælge. Friheden er menneskets adelsmærke. Nødvendigheden er alt det, mennesket er underlagt, fx sine gener, barndomstraumer og følger af sygdomme. Nødvendigheden er man ikke ansvarlig for, nødvendigheden er natur. Et dyr er kun nødvendighed, men mennesket er – som den eneste skabning – både frihed og nødvendighed.

Den tyske filosof Rüdiger Safranski har udtrykt det således: "Naturen er på sin egen måde fuldkommen, den er, hvad den er. Mennesket må først blive, hvad det er. Fra skaberens hånd er mennesket ufærdigt: Det må lægge en skabende hånd på sig selv."

Følelsesmæssig defekt

Vi har indrettet vores samfund efter det dialektiske menneskesyn. I straffeloven står der i §16, at en person, der i gerningsøjeblikket er sindssyg... *straffes ikke*. Personen er skyldig, men pga. sin sindssygdom pålægges han ikke ansvar for sine handlinger – sindssygen er en nødvendighed, som personen er underlagt. Modsat står der i straffeloven §69, der omhandler andre sindslidelser end egentlig sindssygdom (herunder karakterafvigelse), at en person, der henhører under §69, kan såfremt det findes formålstjenligt (for at forebygge yderligere lovovertrædelse) i stedet for straf pålægges behandling. Den karakterafvigende person findes af retten ansvarlig, han har handlet i frihed og kunne i gerningsøjeblikket have taget et andet valg.

Ved behandling af personer med karakterafvigelse må man skelne mellem følelsesmæssige defekter og følelsesmæssige konflikter. Hos patienter med personlighedsforstyrrelse ser man snarere følelsesmæssige defekter end konflikter. Konflikterne kan man løse ved fx at gennemarbejde de bagvedliggende barndomstraumer, men defekterne kan man ikke løse, dem må man forholde sig til. Jeg har talt med mange patienter med alvorlige følelsesmæssige defekter, som kan fortælle om meget alvorlige traumer i deres barndom, og som har ment, at hvis de blot fik gennemarbejdet disse traumer terapeutisk, kunne de blive deres problemer kvit. Men hvis traumerne har forårsaget følelsesmæssige defekter, kan de ikke helbredes. Derimod kan personen lære at forholde sig til dem – uden at fortvivle eller at hævne dem på sine omgivelser.

Alle kan begå forbrydelser

Hvordan kan man få en person til at forholde sig til en defekt, som han ofte ikke vedkender sig, at han har? Også her kan man inspireres af Søren Kierkegaard, der skriver: "Sympati skal man have, men denne sympati er først sand, når man ret dybt tilstår sig selv, at hvad der er hændet ét menneske, kan hændes alle... Den læge ved en dåre-anstalt, der er dum nok til at tro sig i al evighed klog og sin smule forstand assureret (forsikret) for al skade i livet, han er vel i en vis forstand klogere end de afsindige, men han er tillige dummere, og han skal vist heller ej helbrede mange". Når Kierkegaard bruger ordet sympati, skal det også forstås i betydningen empati, altså evnen til indføling i andre. Et andet sted skriver Kierkegaard: "Når det i sandhed skal lykkes En at føre et menneske hen til et bestemt sted, først og fremmest må passe på at finde ham dér, hvor han er og begynde dér. Det er hemmeligheden i al hjælpekunst. Enhver, der ikke kan det, han er selv i en indbildning, når han mener at kunne hjælpe en anden. For i sandhed at kunne hjælpe en anden, må jeg forstå mere end han, men dog vel først og fremmest forstå det, han forstår. Når jeg ikke gør det, så hjælper min mere-forståen ham slet ikke".

Kierkegaards påstand er altså, at hvad der kan hændes ét menneske, kan hændes alle. Min erfaring med behandling af personer med alvorlige karakterforstyrrelser stammer hovedsageligt fra mit arbejde som psykiater på Anstalten ved Herstedvester, der dels er et lukket fængsel, dels er Kriminalforsorgens behandlingsinstitution for indsatte med psykiatriske og psykologiske problemer. Når man arbejder med mennesker, som har begået så afskyelig kriminalitet, som de indsatte på Herstedvester har, virker det provokerende, at man for at kunne hjælpe skal acceptere, at hvad der kan hændes ét menneske, også kan hændes én selv. I det sidste årti har der dog været rig mulighed for at blive konfronteret med den påstand. Dagligt hører vi om de rædsler, som mennesker i krigssituationer begår mod hinanden. Det er tilsyneladende helt normale mennesker, der dræber deres naboer ofte efter først at have mishandlet dem, voldtager kvinder og piner børn for øjnene af deres forældre. Jeg er faktisk sikker på, at der ikke findes den forbrydelse begået af en indsat på Herstedvester, som ikke også helt almindelige mennesker i ekstreme situationer har begået. Så Kierkegaard har sikkert ret i, at hvad der kan hændes ét menneske, kan hændes alle.

Kierkegaards anden påstand er, at hemmeligheden ved al hjælp er, at man møder mennesket dér, hvor det er, og begynder dér. I sin *Introduktion til psykopatologi* skriver Andrew Sims om den empatiske metode, der netop er evnen til at forstå det, patienten forstår. Denne evne kan ifølge Sims ikke læres fra en bog; de bedste lærermestre er patienterne selv. Lægen prøver at forstå patientens oplevelse så intenst, at denne føler sig forstået, når lægen derefter forklarer oplevelsen. Det er helt i tråd med Kierkegaards ide om, at man må forstå det, patienten forstår, og begynde der.

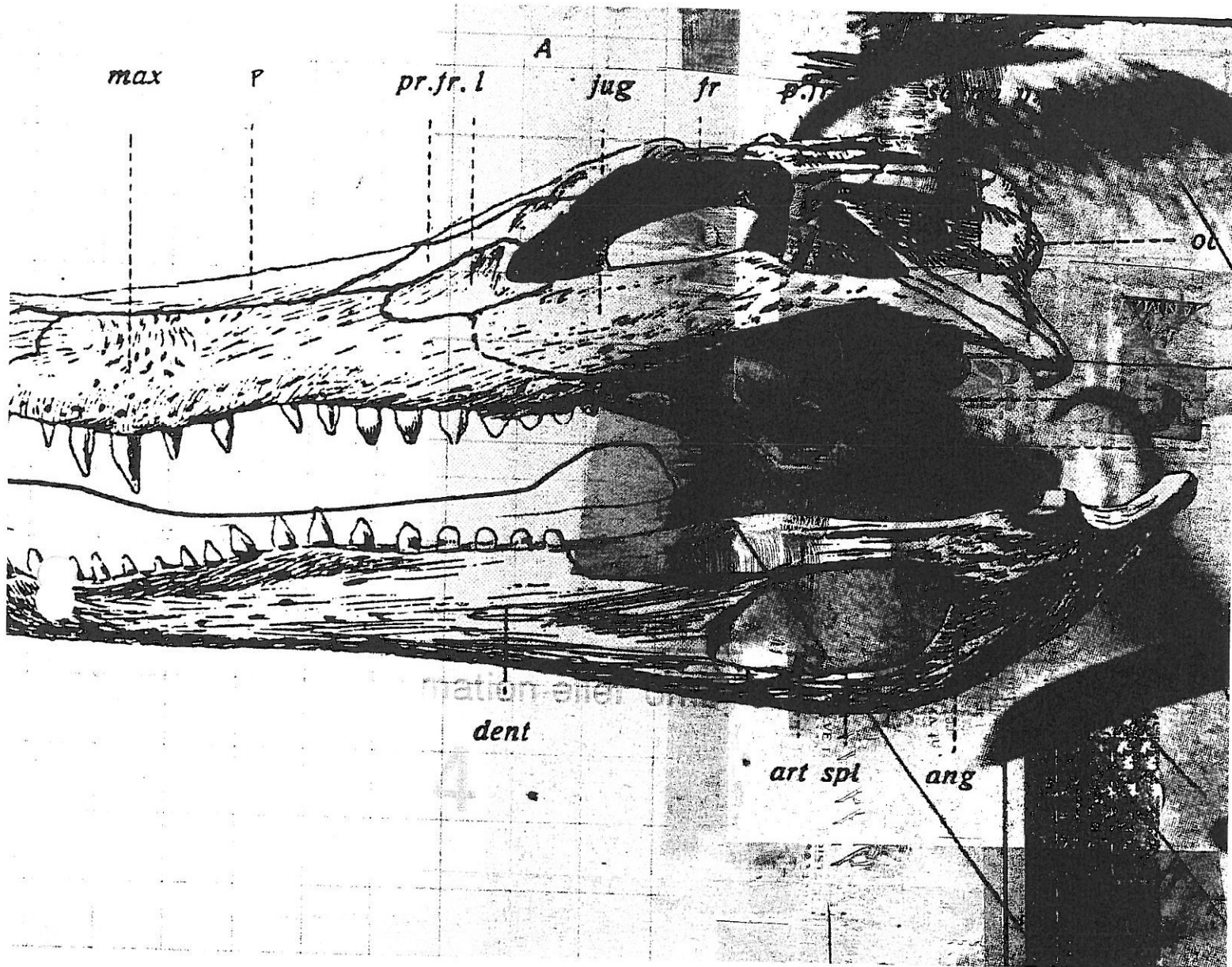

Illustration: Peter Madsen

Følelser udvikles, når de bruges

Ved behandling af svært personlighedsforstyrrede patienter oplever man tit, at de ønsker at blive helbredte. Ofte uden at vide for meget, men de ønsker at få det sådan, at de kan finde en livsledsager, som de "kan leve lykkeligt med til deres dages ende". Men deres personlighedsforstyrrelse, som viser sig ved manglende empati, svigtende impuls kontrol, følelsesmæssig labilitet og andre følelsesmæssige forstyrrelser, gør, at de ikke umiddelbart vil kunne opnå dette. Deres følelser mangler dybde. Langt de fleste svært karakterafvigende personer, som jeg har haft med at gøre, har haft en svært traumatiseret barndom. Behandlerens opgave er at få personen til at erkende de følelsesmæssige defekter og derefter at få ham til at forholde sig til dem. Umiddelbart tror jeg, at vores følelser udvikles ligesom vores andre færdigheder, nemlig ved at blive brugt. Naturen indretter sig sådan, at den altid vil sørge for, at mennesket stilles bedst muligt. Det er bl.a. årsagen til, at 'naturen' blænder det ene øje på et barn, som fødes med skelen, fordi det er bedre stillet med ét øje end med dobbeltsyn. Ligeledes med menneskets følelser. Personer, som har udviklet svært karakterforstyrrelse, er ofte vokset op under særdeles belastende forhold. Man kan meget vel få den tanke, at følelserne ikke er udviklet, fordi det lille barn bedre kan overleve uden følelser i den verden, det lever i. Man kan sige, at disse personer er følels-

sesmæssigt svagtseende eller blinde – en metafor for det at mangle empati. Terapiens opgave er at gøre dem mere seende, og det opnår behandleren kun ved at træde i karakter, dvs. gå i dialog med patienten. Man kan ikke opretholde den terapeutiske neutralitet, som man gør ved behandling af andre psykiske sygdomme, men må fortælle den følelsesmæssigt blinde, hvad man ser. Betingelsen for, at patienten får glæde af det, terapeuten siger, er, at denne evner at skabe en tillidsfuld alliance med patienten. Her er det afgørende, at patienten føler sig forstået. Ved hjælp af den empatiske metode må terapeuten skabe den alliance, der får patienten til overhovedet at erkende, at han har en defekt.

"Et menneske er en syntese af frihed og nødvendighed". De personlighedsforstyrredes følelsesmæssige defekter kan ses som nødvendighed, skabt fx af deres barndomstraumer. Men ved at forholde sig til sin nødvendighed kan personen opnå mere frihed. Først når man får lys på sine skyggesider, kan man tackle dem. For at blive i Kierkegaards univers gælder det om at få skubbet syntesen over i retning af mere frihed. Og for at dette kan lykkes, for at et menneske kan forholde sig til sine skyggesider, må han følelsesmæssigt acceptere dem. Behandlerens opgave er at få skabt en dialog med patienten, som kan føre til en udvikling, så patienten med overlæg Stürups ord "bliver en rarere psykopat".

Marts 2004 nr. 1 (1. årgang)

HVERDAGENS PSYKOPATER

– HVOR FARLIGE ER DE?

Af læge, ph.d. **Henrik Day Poulsen**, Psykiatrisk Klinik, Rigshospitalet

Ordet psykopat har i mange år været omgærdet med mystik og afsky. Det er ofte blevet forbundet med seriemordere og voldtægtsforbrydere, der skader mange mennesker uden at have nogen forståelse for deres ofres følelser. I folkemunde er ordet blevet anvendt som et skældsord, hvorfor psykopat for de fleste i dag næsten er blevet et 'fyord'.

Ofte blander man psykopat sammen med det at være sindssyg eller psykotisk. Dette er ukorrekt, da en psykotisk person som udgangspunkt har en midlertidig forkert eller urealistisk opfattelse af virkeligheden, som andre ikke deler. Det kan fx dreje sig om, at en person hører stemmer eller oplever sig overvåget og udspioneret, uden at det er sandt. Psykopater har en reel opfattelse af virkeligheden, hvorfor de ikke er sindssyge. Betegnelsen 'en sindssyg psykopat' giver derfor ikke mening ud fra et lægeligt synspunkt.

Politisk korrekthed

Mange ord har undergået samme skæbne som psykopat. Tænk blot på ord som idiot, fremmedarbejder og neger. I dag erstatter de fleste disse ord med betegnelser som mentalt retarderet, person af anden etnisk herkomst og sort. Ordene er blevet så belastede og 'ikke-stuerene', at man i stedet har opfundet andre betegnelser for det samme. En psykopat er således det samme som en karakterafviger eller en person med dyssoziale træk.

Ser man tilbage i historien er ordet psykopat blevet anvendt som en neutral, psykiatrisk betegnelse for en kreds af personer med særlige personlighedstræk, der er til stor gene og somme tider endog farlige for deres omgivelser. Den tyske psykiater Kurt Schneider beskrev i begyndelsen af 1900-tallet forskellige typer af psykopater, fx den holdningsløse, den selvhævdende, den følelseskolde, den fanatiske og den affektlabile eller lunefulde type.

I dag skal man være varsom med, hvem man betegner som psykopat, da det kan medføre, at den pågældende anlægger en retssag for ærekrænkelse. Som udgangspunkt kræver det en grundig undersøgelse af en psykiatrisk uddannet læge for at kunne anvende betegnelsen psykopat.

Hvem er psykopat?

Psykopater er personer, der er optaget af at tilfredsstille egne behov uden hensyntagen til omgivelserne. Psykopater handler ofte på baggrund af deres impulser i stedet for deres fornuft. Dette træk kan i sig selv let føre til, at de begår kriminalitet, hvorfor seriemordere og voldtægtsforbrydere for manges vedkommende skal findes i denne kategori. Psykopater omgås ofte sandheden lemfældigt og kan have tendens til at skyde skylden for deres egne handlinger over på andre. De får sjældent dårlig samvittighed og mangler ofte evnen til at forstå andre menneskers følelser og behov (mangelende empati).

Nogle psykopater kan være optaget af tanker om egen storhed og fortræffelighed. De kan mene, at de i kraft af deres særlige status har krav på særbehandling og derfor ikke behøver at følge de regler i samfundet, som andre er underlagt. Disse træk viser, at en psykopat kan være særdeles ubehagelig og tilmed farlig for sine omgivelser. En voldtægt, et indbrud eller sågar et drab bliver meget 'nemmere' at begå, når man dybest set ikke mener, at det, man har gjort, er forkert. Men findes der kun psykopater i fængslerne og blandt de kriminelle, der endnu ikke er fanget af politiet?

Hverdagens psykopater

Psykopati optræder i alle samfundslag og kulturer. Der er en klar overvægt af mænd, idet man regner med, at 2-4% af alle mænd, men kun ca. 1% af alle kvinder, er psykopater. Det vil med andre ord sige, at man kan regne med, at der i Danmark findes omkring 200.000 psykopater, så de kan jo ikke alle være Peter Lundin eller Jack The Ripper i forklædning. Hvert år bliver der i Danmark kun begået omkring 50-60 drab, så psykopaternes gerninger må inkludere andre handlinger end vold.

Mange psykopater er intelligente og kan virke yderst charmerende på omgivelserne. Hvis man ser på de nævnte træk, er det klart, at en charmerende person – måske endda med et attraktivt udseende – kan nå langt, hvis han er god til at manipulere med andre, lyve, skyde skylden på andre, fremhæve sig selv på bekostning af andre og tilmed ikke få dårlig samvittighed over det. Sådanne karaktertræk kan være en direkte billet til en stor stilling inden for erhvervslivet, det offentlige, politik, medieverdenen eller andre steder, hvor karisma og handlekraft sættes i højsædet. En nylig udgivet svensk bog anfører, at ca. 10% af alle chefer er psykopater. Om dette tal er sandt, ved ingen, men det må anses for meget sandsynligt, at der blandt politikere, virksomhedsledere, borgmestre, læger, såkaldte kendte personer og andre på samfundets top findes en række personer, som i kraft af deres psykopati har opnået meget magtfulde positioner.

Derfor møder vi alle disse mennesker, hvis vi er ansat under dem eller måske gift eller i familie med dem. Hverdagens psykopater kræver lydighed fra omgivelserne. De tåler ikke at blive modsagt, og de kan opleve sig meget krænket, hvis deres gerninger afsløres og udstilles. Psykopater har en hyppigere forekomst af misbrug af såvel alkohol som euforiserende stoffer end baggrundsbefolkningen, så i stressede situationer klares presset ofte med et ekstra glas rødvin eller en bane kokain. Disse stoffer er ofte med til at fremhæve og forstærke de allerede eksisterende psykopatiske træk, hvorfor der kan dannes en ond cirkel, hvor mere kritik af psykopaten medfører mere misbrug og hyppigere vredesudbrud, nedgøren af andre, ondskabsfuld adfærd og måske endda vold.

"PSYKOPATER"

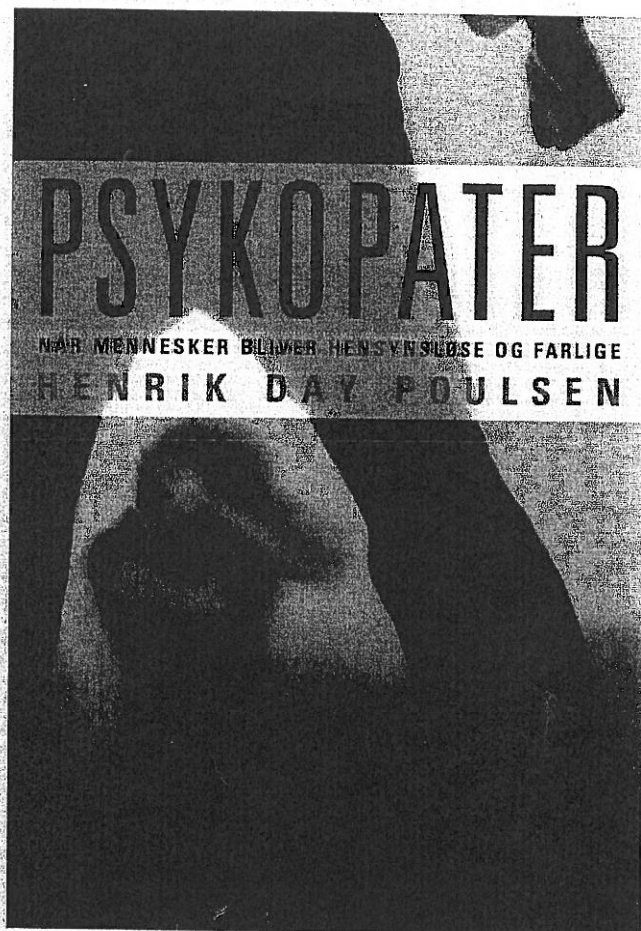
Læst af overlæge Jes Gerlach, Skt. Hans Hospital

En af grundene til, at psykopati atter er kommet i fokus, er den unge psykiater Henrik Day Poulsens bog med den ligefremme titel "Psykopater" – og tilføjelsen "Når mennesker bliver hensynsløse og farlige". Bogen består af en interessant blanding af fire komponenter:

- En psykiatrisk beskrivelse af diagnosen psykopati
- Forfatterens omtale og vurdering af 'berømte' psykopater (drabsmænd)
- Seks opdigtede historier om forskellige psykopat-typer, herunder den diktatoriske direktør Halberg, den pædofile steward og barnemorder Alexander og den morderiske dr. Lund
- Forfatterens analyse og kommentarer til disse sygehistorier

Bogen er letlæst; historierne er forenklede og lidt overdramatiserede (og naturligvis ikke den store litteratur). Bogen er ikke en faglig bog, men et forsøg på at levere en folkelig beskrivelse af psykopaters væremåde, tanker og mangel på følelser – og deres problematiske samspil med omgivelserne. Historierne er interessante, men forekommer en smule unuancerede og sensationsprægede – og dermed ikke helt retfærdige over for psykopaten, der jo også er et menneske og på mange måder en stakkel.

Det er forfatterens mål at få læseren til at forstå, at "det kan være nyttigt at kunne afsløre psykopaterne i virkelighedens verden". Han vil have os til at forstå, at "vi alle kan blive forsøgt manipuleret af personer med mere eller mindre psykopatiske træk".

Henrik Day Poulsen: "Psykopater". Documentas 2003. 159 sider, 189 kr.

Hvad gør ofrene?

Psykopatens ofre strækker sig fra hustruen, der er blevet gennembanket, over sekretærer må finde sig i urimeligheder fra chefen, til læge- eller virksomhedskollegaen, der bliver klar over, at psykopaten har udnyttet folk og snydt dem for deres rettigheder eller penge. Første skridt til at sikre sig mod at blive offer er, at man kan identificere psykopaten. Herefter må man gøre op med sig selv, hvilke fordele og ulemper der er ved at konfrontere psykopaten med hans handlinger. Den forslåede hustru er nok bedst tjent med at opsøge professionel hjælp, fx i et krisecenter eller hos den praktiserende læge. Sekretæren risikerer en fyreseddel, hvis hun siger chefen imod, men hun skal gøre op med sig selv, om de menneskelige omkostninger er så store, at hun er bedre tjent med at søge et andet sted hen, hvor de ansatte

Ted Bundy voldtog og dræbte mindst 28 kvinder. Han var psykolog, politiker og beskrevet som charmerende og intelligent. Men Bundy er kun toppen af det psykopatiske isbjerg.

behandles bedre. Kollegaen til psykopaten risikerer, at psykopaten bliver så krænkert, at han vil forsøge at skade 'krænkeren' på den mest ondskabsfulde måde. Det kan være ved at sprede usande historier, forplumre forfremmelser eller forsøge at stjæle fortrolige oplysninger. Nogle gange kompliceres det hele af, at psykopaten kan tone frem i medierne og bedyre sin uskyld. Han kan ligefrem med sit charmerende ydre komme til at fremstå som offer, hvilket naturligvis er yderst frustrerende for det sande offer. Det er set flere gange, at medierne ukritisk lader sig narre af en intelligent og charmerende psykopat. Så i nogle tilfælde er det bedst blot at tage sit gode tøj og gå. Erfaringen med at være offer for en psykopat kan man så fremover anvende til at beskytte sig selv mod de 199.999 andre psykopater, der lusker rundt i Danmark.

Det betyder at de ikke har gennemført de mindste krav til
kun få har et af dem i meget høj eller meget lille grad. Statistisk set kan
vi sige at fem procent af befolkningen tilhører y punkterne. Det er
yderpunkterne der beskrives i polære modsetninger som: Følelsesmæs-
sig labilitet kontra stabilitet; uadvendt kontra indadvendt; åben kontra
lukket for nye indtryk; venlig kontra fjendtlig holdning til andre og det
at være pligtopfyldende kontra upålidelighed.

Har man ekstremt lidt eller ekstremt meget af et træk, skaber det ofte
problemer og lidelse for en selv eller for omgivelserne. En person som
Evelyn som er hensynsløs og eksploderer i tide og utide, vil komme i
mange konflikter med familie eller arbejdskolleger.

PERSONLIGHEDSFORSTYRRELSER

Når et menneskes personlighedstræk er så ekstreme at de skaber van-
skeligheder og lidelse for vedkommende selv eller andre, definerer vi
dette som en personlighedsforstyrrelse.

Personlighedsforstyrrelserne har gennem tiderne fået forskellige
navne. Hysteri er en personlighedsforstyrrelse, og det samme er psyko-
pati, men de arter sig forskelligt. Hysteri er præget af ekstremt meget
udadvendthed og psykopati af ekstremt lidt venlighed.

Før vi går videre, vil vi give endnu et eksempel på væremåder som
dækkes af psykopatibetegnelsen. Denne gang er eksemplet hentet fra
arbejdslivet.

*Dahl & Dalsøgg
Charmør og Tyran*

„KONGEN PÅ HØJEN“

Allerede som student var Tore anset for en lovende forsker. Han vid-
ste selv at han var dygtig og lagde ikke skjul på det. Han var ikke ban-
ge for at sætte professorerne i gabestokken hvis de sagde noget for-
kert.

Tore ville være berømt. Nobelprisen havde gjort indtryk på ham.
Han havde held til at snakke sig til en stipendiatsstilling i laboratoriet
hos professor Jensen, en af de ledende forskere på området. Her
skulle han arbejde på et projekt sammen med Karl som var nogle år
ældre og havde startet projektet. Det lykkedes snart Tore at fryse

ham ud og overtage projektet. Uden at Karl var klar over det, sendte
Tore flere publikationer ind om forskningsresultaterne, men kun
med , selv som forfatter. Da artiklerne blev godkendt, var det for
sent for Karl at klage, og professor Jensen, som var mest optaget af at
artiklerne kom fra hans laboratorium, tog Tores parti da Karl klage-
de.

Artiklerne medførte at Tore blev professor i en meget ung alder,
og det lykkedes ham at overtale en stor industrivirksomhed til at
investere i et forskningslaboratorium ledet af ham selv. Virksomhe-
den regnede med at resultaterne fra laboratoriet ville kunne anven-
des med god fortjeneste. Laboratoriet blev imidlertid ikke nogen
behagelig arbejdsplads. Tore mistede ofte besindelsen, og så skældte
han ud på laboratorieteknikere og kontorpersonalet på en stærkt
sårende måde. Han lod dem forstå at de var blottet for intelligens og
at det var af ren nåde han beholdt dem.

Laboratoriet havde flere forskningsstipendiater som Tore skulle
vejlede. Over for de kvindelige stipendiater var Tore pågående og
fræk, så fræk at han forlangte at de skulle gå i seng med ham så de
kunne arbejde endnu tættere sammen. Kvinderne var i en klemme
mellem at få gennemført deres forskningsarbejde med eller uden
Tores vejledning. De kunne ikke komme nogen vegne uden Tores
hjælp, og det benyttede han sig af. Han havde altid sine favoritter
blandt kvinderne, noget som førte til særbehandling og dårlige kol-
legiale forhold.

De mandlige stipendiater havde det ikke lettere. Hvis nogle af
dem var lovende, kunne Tore kritisere dem sønder og sammen. Det
medførte at mange af dem mistede modet og gav op. Tore havde
kun respekt for dem der kunne give igen og være lige så benhårde
som han selv, og han var bange for at der skulle dukke nogen op der
var dygtigere. Tore forlangte at være medforfatter på alle de arbejder
der udgik fra laboratoriet, uanset om han havde deltaget eller ej.

Som institut skulle laboratoriet have et råd med besluttende myn-
dighed. Tore lod være med at organisere dette indtil han fik pålæg
om det. Ved valget af leder truede han på forhånd de stemmeberetti-
ggede med at alt ville blive kaos hvis han ikke blev valgt. De ansatte
var så bange for ham at de ikke så nogen anden udvej end at vælge
ham, selv om de egentlig foretrak en anden.

I styringen af laboratoriet ville Tore aldrig have faste retningslin-
jer. Alt skulle holdes åbent og indrettes efter de muligheder som

betød samtidig at de ansatte aldrig vidste hvad de havde at holde sig til når det galdt økonomi eller rettigheder. De en del ting op gennem deres tillidsmænd, men det lykkedes altid Tore med en blanding af smiger og trusler at få tillidsmændene over på sin side. Hans talegaver og autoritet sørgede for det.

Laboratoriet indledte et samarbejde med forskere som skulle skaffe blodprøver til analyse. For Tore gik dette samarbejde hver gang galt. De andre forskere følte at han udgav sig for ekspert i alt muligt ved siden af sit fagområde. Der blev igen ballade om hvem der skulle offentliggøre resultaterne fra undersøgelserne, og Tore prøvede sin vane tro at snyde de andre.

Laboratoriet måtte efterhånden ansætte endnu en ledende forsker. Det blev Olafsen, en meget velkvalificeret mand. Under ansættelsesinterviewet havde Tore fået det indtryk at Olafsen var let at manipulere. Det viste sig snart ikke at være tilfældet. Olafsen blev hurtigt populær hos det misfornøjede personale, og han begyndte at tage ting op i rådet som indebar kritik af Tores lederstil. Tore følte sig truet, og han satte rygter i omløb om at Olafsen havde fusket med forskningsresultater på sin forrige arbejdsplads. Han anmeldte dette til Forskningsrådet som så sig nødsaget til at nedsette en undersøgelseskommision. Mens undersøgelsen stod på, kunne Tore sørge for at Olafsen ikke fik nogen assistance til sine forsøg. Efter et år blev Olafsen fuldstændig renset af kommissionen, men Tore havde fået overtaget. „Ingen røg uden brand“, selv om Olafsen var frikendt, mente Tore. Olafsen søgte bort fra laboratoriet, og i hans sted kom der en forsigtig type som ikke vovede andet end at danse efter Tores pibe.

I det femdimensionale system for personlighedsbeskrivelse er en person som Tore især præget af lav „venlighed“ og „pligtopfyldenhed“, mens „udadvendthed“ og „åbenhed for nye indtryk“ er nærmest normalt og „nervøsitet“ lidt over det normale. Lav score på „venlighed“, er typisk for en række personlighedsforstyrrelser, hvor konflikt med andre er fremtrædende, og det mest typiske for psykopati i det femdimensionale system.

Vi kan sammenligne gennemsnitsscoren på de fem grundtræk mellem norske mænd, norske kvinder og amerikanske psykopater med det forbehold at den sidste gruppe er lille (Harpur, Hart & Hare 1994, Lian og medarbejdere 1993). Resultatet er vist i tabel 2.2.

Grundtræk	Norske mænd(1)	Norske kvinder(1)	Amerikanske psykopater(2)
Nervøs	77,5	86,1	83,8
Udadvendt	104,6	106,8	106,3
Åben for indtryk	98,3	101,6	110,5
Venlig	45,4	48,5	39,8
Pligtopfyldende	46,2	47,4	46,2

(1) Lian & al. 1993

(2) Harpur & al. 1994

Med forbehold for kulturforskelle ser vi at de mandlige amerikanske psykopater har noget højere nervøsitet og klart større åbenhed for nye indtryk end norske mænd. Udadvendthed og pligtopfyldenhed er nærmest ens, mens venlighed er klart lavere.

FORSTYRREDE PERSONLIGHEDSTRÆK

Vi benytter fortsat tyskeren Schneiders betragtningsmåde fra 1923 når det gælder om at definere patologiske personlighedstræk. Schneider holdt sig til et statistisk normalitetsbegreb og slog fast at personlighedstræk var forstyrrede når de afveg fra normen i så høj grad at individet selv eller samfundet omkring led under det. På fordelingskurven (figur 2.2) ser vi at afvigelsen kan gå begge veje. Man kan både have for meget eller for lidt af trækket. Det er let at forstå at „for lidt venlighed“ kan opfattes som en problemskabende personlighedsafvigelse, sådan som vi så det hos forskeren Tore. Men kan vi sige det samme om „for meget venlighed“? Ja, fordi personen selv er så hjælpsom og bange for at såre andre at han eller hun bliver udnyttet og undertrykker egne behov. Det skaber ikke lidelse for andre, men personen kan selv lide under sin egen underkastelse.

Indledning

Forsøger man at slå ordet "ondskab" op i psykologiske ordbøger eller psykologiske encyklopædier, bliver man tit skuffet. Begrebet findes ikke som særskilt opslagsord. Ligeledes findes ordet "ondskab" heller ikke i menneskerettighedserklæringer eller konventioner om folkemord eller konventionen mod tortur. Når psykologien ikke før for få årtier siden er begyndt at interessere sig for ondskabsfuld adfærd, hænger det muligvis sammen med, at man indtil 1960'erne har betragtet ondskabsfulde handlinger som noget usædvanligt og ekstremt, der hørte ind under psykopatologien. Man havde svært ved at forestille sig, at almindelige mennesker kunne begå ekstreme, gruopvækkende handlinger og forsøgte derfor oftest at finde forklaringer i personlighedsstrukturen eller også forsøgte man at finde neurologiske forklaringer. For få år siden, da en svært bevæbnet student ved navn Whitman fra Universitetet i Texas, skød flere af sine medstuderende, åndede man først lettet op, da obduktionen havde afsløret, at Whitman havde en hjernetumor. Nu havde man fået en medicinsk forklaring på det ellers uforklarlige. Ved at klassificere det uforklarlige som en biologisk defekt, eller som resultat af afvigende personlighedsstruktur, skabes der orden i livets gang. At visse mennesker – og her taler vi om en meget lille gruppe – udfører ekstreme voldelige handlinger over for deres medmennesker som følge af fysiologiske, biologiske eller neurologiske fejlfunktioner, kan der dog ikke længere være tvivl om (Elliott, 1992).

Hvad forstås ved ondskabsfulde handlinger?

Men hvad forstås vi ved "ondskabsfulde handlinger"? Det er handlinger, der skader andre, det være sig fysisk eller psykisk. Man reducerer med andre ord ofrets eller ofrenes livskvalitet. Men det er langt fra nok til at karakterisere ondskab, for man kan skade andre mennesker uden at have til hensigt at gøre det. Derfor bliver man nødt til at tilføje, at handlingen skal være bevidst og målrettet: man skal ville skade andre. Selvom en handling kan være nok så grusom, behøver den ikke at være ond, hvis den ikke er forsætlig. Det er det bagvedliggende motiv, der er af betydning. Når man læser Villy Sørensens novelle *Blot en drenge-*

Ku Sørensen & Zand
"Criminal Justice"
Psychology"
Trykdelund, 2004.

streg, hvor to brødre med en løvsav forsøger at save benet af en anden dreng, der er ved fuld bevidsthed, virker det chokerende, men er dog ikke ondskabsfuldt. For brødrene, der havde fundet en dreng på vejen med blodet dryppende fra storetåen, troede han ville få blodforgiftning, hvis ikke de hjalp ham med at få benet sat af. De ville hjælpe ham, redde ham fra døden, men kom i deres uvidenhed til at forårsage det, de ville forhindre.

Nogle forskere som Baumeister og Svendsen, der forsøger sig med at definere ondskab, mener at disse kriterier – intentionelt at skade andre – er tilstrækkelige. Baumeister (1996) mener således, at "prototypen af menneskelig ondskab involverer handlinger, der intentionelt skader andre mennesker". Lars Fr. H. Svendsen (2002), skriver: "I snæver forstand betegner ondskab menneskelige handlinger, som med overlæg er begået til skade for andre" og Waller (2002) definerer menneskelig ondskab som "menneskers forsætlige skadeforvolden af andre mennesker." I overensstemmelse med disse opfattelser mener Suhrke (2001), at: "Ondskab indebærer systematisk og intentionel vold mod individer og grupper mere på grund af det de er, end det de har gjort."

Definitioner af denne art svarer til de klassiske definitioner på aggression, der typisk siger, at "aggression er enhver form for adfærd, der udføres med det formål at gøre fortræd eller tilføje andre skade." Men er ondskabsfulde handlinger det samme som aggressive handlinger? Er det, at slå sin hustru eller barn, det samme som at udøve tortur? Kan sladder, ærekrænkelser og et knyttnæveslag sidestilles med de grusomme eksperimenter tyske nazilæger udførte på levende mennesker? Er der kun en gradsforskel? Næppe. Almindelige aggressive handlinger og ondskabsfulde handlinger tilhører forskellige kategorier. Derfor må man stille yderlige kriterier for at en handling kan kaldes for ondskabsfuld. Det kræves, at handlingen ligger ud over det almindelige. Den skal være ekstrem, ualmindelig slet eller grænseoverskridende i forhold til de kulturelle og sociale værdier, der findes på det givne tidspunkt i det eksisterende miljø, hvor handlingen udføres. Ondskaben ligger i handlingens kvalitet.

Et sidste aspekt ved ondskab er, at udøveren af en ondskabsfuld handling på gerningstidspunktet ikke udviser nogen særlig form for indfølelse eller medfølelse med det eller de mennesker, det går ud over. Vedkommende mangler på gerningstidspunktet empati for sine ofre, dvs. evnen eller færdigheden til at leve sig ind i ofrets lidelser. Det er vigtigt at understrege, at det er på selve gerningstidspunktet, at udøveren af den gemene handling ikke udviser empati. For en person kan

på andre tidspunkter godt udvise empati over for andre, sådan som det f.eks. var tilfældet med Timothy McVeigh, Oklahoma bombemanden, der dræbte 168 tilfældige mennesker, heriblandt mange vuggestuebørn. Manglende empati kan også være situationsafhængig. Gerningsmanden kan f.eks. i en bestemt social sammenhæng være yderst indlevende i andre menneskers ve og vel og i en anden sammenhæng være totalt afstumpet over for andres lidelser. Det så man bl.a. hos torturbøddler under jantastyret i Grækenland, hvor en af de mest berygtede torturbøddler om aftenen var den mest hengivne familiefar over for sine børn. Det virkede nærmest som om vedkommende og andre af hans kollegaer kunne trykke på empathiens pauseknop – afhængig af hvilken social rolle de befandt sig i.

Forsøgsvis kan man afgrænse ondskabsfulde handlinger som dem, der i deres karakter er ekstreme og grænseoverskridende ud fra den kulturelle og sociale kontekst, hvori de optræder og hvis formål det er, at reducere andres livskvalitet (fysisk og/eller psykisk) og som på gerningstidspunktet udføres uden medfølelse (empati) for dem det går ud over.

Når diskussionen falder på ondskabsfulde begivenheder er det ikke ualmindeligt, at nogen beskriver det skete som umenneskeligt. Men er der virkelig tale om, at disse handlinger er umenneskelige, forstået på den måde, at det er noget der er mennesket fremmed? Svaret er negativt, for ondskab er desværre alt for menneskeligt. Blandt levende organismer er der næppe nogen art, der har udviklet en sådan fantasirigdom som mennesket, hvad angår grusomheder rettet mod egen art. Så vidt vi ved, findes der ikke ondskab i dyreriget. Dyrene jager, nedlægger deres bytte og fortærer det bagefter. Men de torturerer ikke.

Ondskab eksisterer ikke i et socialt tomrum. Den må altid forstås og vurderes ud fra de fremherskende sociale værdier eller ideologier, der findes i et givet socialt miljø på det pågældende tidspunkt. Ondskab udføres – mærkelig nok – altid af "de andre". Det er yderst sjældent at en person, gruppe eller stat erkender at det er dem selv, der har iværksat det onde. Selv i situationer, hvor der foreligger uimodsigelige argumenter, vil en stat nødt til indrømme handlingernes grusomhed. Den dag i dag har f.eks. den japanske regering endnu ikke erkendt, at den under 2. Verdenskrig tvangsmæssigt bortførte mellem 100.000 og 200.000 koreanske kvinder, der skulle tjene som de japanske soldaters glædespiger.

Der er ikke altid enighed om, hvorvidt en handling er ond eller ej. Handlinger opleves og forstås forskelligt af dem, der udfører handlingen og dem, det går ud over. Det, der af den ene part betragtes og

vurderes som ondskabsfuldt, kan af den anden part bedømmes som retfærdighed. Da engelske Royal Air Force maskiner i 1945 rettede et velpanlagt angreb mod Shellhuset i København, hvor man vidste, at mange Gestapofolk opholdt sig og man ved angrebet dræbte godt 100 tyskere for at redde 18 modstandsfolk, havde Gestapo og Frihedskæmperne utvivlsomt forskellig opfattelse af én og samme situation. I en mere aktuel sammenhæng kunne man nævne, at angrebet på World Trade Center den 11. september 2001 blev opfattet forskelligt af Osama bin Laden og hans folk og af præsident George W. Bush og den vestlige verden. For førstnævnte var det et heltemodigt angreb mod den despotiske, gudløse vestlige verden, og for den anden var det et ondskabsfuldt angreb mod demokrati og frihed. Handlinger er også indlejret i en historisk sammenhæng. Handlinger, der på et givet tidspunkt anses for nærmest heltemodige, vil i andre tidsperioder blive opfattet som grusomme.

Onskabens mange ansigter

Når først man begynder at rette sin opmærksomhed mod onskaben, vil man hurtigt opdage, at rækken af ondskabsfulde handlinger tilsyneladende er endeløs. For det er ikke kun enkeltpersoner, men også private organisationer såvel som nationalstater, der står bag ondskabsfuldhederne. I hurtig rækkefølge kan man nævne: mænd der hensynsløst tæver deres hustruer/børn; HIV-smittede personer, der dyrker usikker sex; mænd, der begår voldtægt eller incest og pæderaster, der torturerer børn for at opnå egen seksuel tilfredsstillelse. I alle disse tilfælde ødelægges ofrets liv for bestandig, som man bl.a. kan læse om i Kristian Ditlev Jensens bevægende bog *Det bliver sagt* (2001). I denne bog giver forfatteren en rystende beskrivelse af de psykiske mareridt, han i årtier har lidt under, efter at han i 3 år har været udsat for en pædofil mands vederstyggeligheder. Onskabens grimme ansigt stikker også frem, når organisationer bortfører og sælger unge kvinder og børn som sexslaver, eller når ekstreme sekter af forskellig observans med udpekulerede metoder lokker unge mennesker ind i deres organisation for siden hen at udnytte dem økonomisk eller seksuelt. Af statsstøttet onskab kan nævnes den stadigvæk meget udbredte tortur, der ikke blot forekommer i fjerne, diktatoriske lande, men også i vore nabolande. Dertil kommer terrorismen, hvis aktiviteter ofte får tilført økonomiske midler fra andre lande, som da amerikanerne støt-

tede mujahedinerne i Pakistan med henblik på at omstyrte det kommunistiske marionetstyre i Afghanistan.

"Vi er trods alt fremmede"

Den individuelle onskab går fra det, man kunne kalde for den lille, dagligdags onskab til planlagt, kynisk og udpekuleret onskab. Når en dansk skolelærer, hvis tolerance over for børns støjende adfærd er nedslidt, til en urolig, mørklødet dreng siger: "Du – bin Laden – her i Danmark opfører vi os ikke på den måde i skolen" (TLS, 2000), frtager han drengen livsglæde og selvfølelse. Læreren sætter en etikette på drengen, stempler ham som en person, der ikke er noget værd. At sammenligne drengens støjende adfærd med terroristers afskyelige handlinger er virkelig ondt. En sådan bemærkning brænder sig fast i elevens hukommelse og reducerer hans selvværd. "Mange børn med minoritetsbaggrund vokser op med et selvbillede som andenrangs elever ønsket. Det kommer til at præge hele deres funktion fremover", siger en skolepsykolog. "Danskerne er onde, lyder nogle af børnenes egen forklaring" (Eiby, 2002).

Usbekiske babyer på kødkroge

Det er utroligt, hvad mennesker kan finde på at gøre i deres foragt over for andre. Når man læser om, at dræbte babyer strænges op på kødkroge i en slagterforretning, kan man kun undre sig over, om der dog ingen grænser findes for menneskets opfindsomhed. For er spædbørn ikke noget af det smukkeste og fineste kunstværk, der nogensinde er skabt? Baggrunden for denne rædselsvækkende handling var nogle væbnede overfald mellem usbekistanere og kirgisistanere. I 1990 gjorde befolkningen i grænseområdet mellem Usbekistan og Kirgisistan oprør. De var utilfredse med de voldsomt stigende madpriser og en arbejdsløshed, der havde sneget sig op på 23%. Under opstanden mistede flere tusinde mennesker livet. Hadet mellem de to befolkningsgrupper, der hver især beskyldte hinanden for at være ansvarlige for den truende livssituation i området, var så stor, at man efterfølgende på en videooptagelse kunne se, hvorledes døde usbekiske babyer hang på kødkroge i en slagterforretning. Om kroppene var hængt et skilt med påskriften: "Hvad koster usbekistansk kød?" (Morgan, 1990). Selvom onskab ikke kan gradbøjes, så må man sige, at disse eksempler er udtryk for en uhyggelig form for udpekuleret onskab.

Under krig forekommer mange former for onskab, såvel fysisk som psykisk. Fjenden umenneskeliggøres. Den betragtes ikke som be-

stående af mennesker, men som noget der mere er at ligne med kryb og derfor skal uskadeliggøres. Denne holdning kan afstedkomme de frygteligste ting, som da soldater i 1864 konkurrerede om hvem der kunne ramme et 3 årigt indianerbarn, der forsøgte at følge efter sine flygtende forældre (Baumeister, 1996), eller da tyske soldater i 1942 med koldt blod skød spædbørn (Moore, 2000). Den menneskelige ondsks grusomhed fremtræder særlig stærk, når man ser på alle de torturnetoder, mennesket i historiens løb har udviklet til at pine sine medmennesker med. I Argentina f.eks. satte torturbødderne en slange op i en mands endetarm eller en kvindes skede. I slangen, der var lukket til i den ene ende, havde man sat en sulten rotte. Da slangen var lukket til i den ene ende, kunne rotten kun komme fri ved at gnave sig gennem personens krop (Staub, 1989).

Foragt for andre mennesker kan også udtrykkes på en fysisk mindre smertefuld måde. Christopher Browning fortæller i sin bog *Ordinary Men*, hvorledes en major Weis under 2. Verdenskrig, efter indtagelse af byen Bialystok i Polen, beordrede sine mænd til at gennemse byens jødiske kvarter og pågribe alle jødiske mænd, som på vej til markedspladsen blev ydmyget, hånet og slået. Nogle fik brændt deres skæg af, enkelte blev skudt. Da nogle jødiske ledere senere opsøgte general Pflugeil, lagde de sig på knæ foran ham og tiggede om beskyttelse. En soldat åbnede sin gylp og urinerede på de knælende jøder, mens generalen så den anden vej. Man behøver ikke at være psykoanalytiker for at forstå symbolikken i denne handling.

Kulturelle variationer i ondsksopsfattelsen

Der findes store kulturelle forskelle med hensyn til hvad man anser for at være ondt. Dette er for eksempel tilfældet ved de æresdrab, vi i den senere tid har været vidne til i Skandinavien. Hvis handlingen var blevet begået i drabsmandens hjemland, ville den blive set på med respekt. Men nu, hvor den er blevet begået i Danmark, hvor vi har helt andre værdier, bliver den samme handling betragtet med afsky. Det samme er tilfældet, når en familiefar bortfører sin gravide datter til sit hjemland og tvinger hende til abort, selvom pigen havde ønsket at få barnet (se eksempel 1).

Eksempel 1: Kultursammenstød – en skæbneskildring

Nadjies familie kommer fra Makedonien. Da hun var 6 år kom hun til Danmark, hvor hendes far havde fået arbejde. Efter at faderen igennem mange år havde pisket hende og hendes lillebror med en el-ledning, gjorde hun oprør. Som 17-årig flygtede hun hjemmefra og levede i skjul. Hun fik en dansk kæreste, som hun blev gravid med. De glædede sig til at få barnet og danne en ordentlig familie. Mens hun var gravid blev hun lokket i en fælde. Moderen ringede til hende og fortalte, at faderen var bortrejst og at hun kunne komme til middag og se sin mor og lillesøster, som hun savnede meget. Faderen, som i virkeligheden ikke var bortrejst, dukkede pludselig op og bortførte hende til Makedonien. Her tvang hendes familie hende til at få abort. Om hele denne grusomme og ondsksfulde situation beretter Nadjie: "Jeg mærkede barnet i min mave. Jeg havde før kunnet blive lidt småirriteret, når barnet sparkede, lige inden jeg skulle sove, men nu tænkte jeg: 'Spark bare. Spark alt det, du vil. Måske er det sidste gang, jeg mærker dig.' Jeg lagde mig på sengen med hånden på min mave og græd. Dagen efter kørte de mig igen på hospitalet. Min tante fortalte mig, at de var blevet enige med lægerne. For 5000 D-mark ville de fjerne barnet. 'Du bliver glad for det,' sagde hun. 'Vi gør det for din skyld.' Hun gik med mig ind. Jeg blev anbragt i et værelse og fik en hvid skjorte på.... Der kom en læge mere, de sagde ikke noget, de forklarede ingenting. Det behøvede de heller ikke. Jeg vidste, at når de tog fostervandet, var det for at sætte fødslen i gang. Jeg lå bare og bad til, at barnet ville være i live, når det blev født. Min lillesøster blev født, da hun var syv måneder gammel. Måske kunne mit barn også overleve. De ville vel ikke slå et levende barn ihjel? Lægen stak et langt, tyndt instrument op i mig og drejede det rundt. Det gjorde utrolig ondt, men jeg skreg ikke. Jeg sagde ikke en lyd.... Jeg ved ikke, hvornår jeg holdt op med at mærke liv. Han døde ikke med det samme, men han døde i løbet af de tre dage, jeg var på privathospitalet. Men jeg registrerede det ikke. Jeg ville ikke have, at han skulle være død. Jeg ville ikke tænke tanken.... Den tredje dag kørte de mig ind i et andet værelse. Jeg fik en slange ned gennem næsen og blev bedøvet. Da jeg vågnede, råbte jeg: 'Hvor er han? Jeg vil se ham?' 'Det er der endnu,' sagde min tante vredt. 'Det passer ikke' råbte jeg. 'Vis mig barnet.' De kørte mig hen til en scanner. 'Det er der' sagde lægen. 'Det er der endnu, men kan du ikke se, at hjertet er holdt op med at slå? Barnet er dødt. Vi kan bare ikke få det ud.' De kørte mig tilbage til mit værelse og satte drop i mig.

Ondskab medfødt eller tillært?

Igenem århundreder har filosoffer, teologer og andre videnskabsfolk forsøgt at finde rødderne til menneskets ondskab. Da disse diskussioner er blevet grundigt belyst af andre forfattere (Thielst, 1993; Svendsen, 2002), skal de ikke gentages her. Derimod vil nogle få ord om, hvordan man inden for psykologien har behandlet dette problem, være på sin plads. En af dem, der mente, at ondskab var noget mennesket iboende var psykoanalytikeren Sigmund Freud. Han mente, at mennesket fra naturens hånd er en forfærdelig brutal skabning. Efter 1. Verdenskrig var Freud meget chokeret over at høre om de grusomheder, der havde fundet sted på og uden for slagmarken. I 1915 skriver han, at mennesket fra naturens hånd var ond, hvorfor der ikke findes meget håb forude: "I virkeligheden" skriver han, "findes der ingen udryddelse af det onde". Det moderne menneskes rødder kan, ifølge Freud, spores langt tilbage i tiden. Efter at have foretaget det han kalder for "omhyggelige undersøgelser" (han angiver dog ikke hvilke undersøgelser han har foretaget), var vore forfædre grusomme og lidenskabelige væsner: "[Urmennesket] oplevede sin næstes død som retfærdig, det oplevedes af ham som en tilintetgørelse af det forhadte, og urmennesket havde ingen betænkeligheder ved selv af fremkalde denne (døden). Han var sikkert et meget lidenskabeligt væsen, mere grusomt og ondartet end andre dyr. Han dræbte gerne og gjorde det som en selvfølge" (Freud, 1915). Og videre siger Freud: "Skal man dømme efter vore ubevidste ønskers tilskyndelser, er selv det nuværende menneske, på samme måde som urmennesket, en morderisk rotte".

Hvorfra Freud har sin idé om mennesket som en "morderisk rotte" er ikke oplyst. Det er rystende at se, hvorledes Freud totalt overser samarbejdet og dets betydning for udvikling, overlevelse m.m. Hvis mennesket havde været et så destruktivt individ, som Freud fremstiller det, ville der ikke være mennesker til i dag. Menneskets udvikling sker ikke gennem arts-specifik drab, men derimod gennem oprettelse af institutioner, der hindrer drab. Men Freud havde et meget dystert syn på menneskeheden. Han havde svært ved at tro på det gode i mennesket. I et brev til Einstein skriver han f.eks.: "I lykkelige egne af verdenen, hvor naturen i rigelige mængder stiller alt til rådighed som mennesket har brug for, skal der findes stammer, hvis liv forløber i fordragelighed og hos hvem tvang og aggression er ukendt. Jeg kan næppe tro på det, men ville gerne vide mere om disse lykkelige mennesker" (Einstein & Freud, 1972).

Indledning

23

Jeg kæmpede imod. De stak kanyler i mine ben, men jeg skreg og hev kanylerne ud. 'Vi bliver nødt til at give dig væske,' sagde lægen. Hvis ikke du får noget væske, dør du.' 'Jeg er ligeglads' sagde jeg. 'Lad mig dø.' Så bandt de mig til sengen... De kørte mig ind på en operationsstue, jeg fik en slange i næsen og en maske for ansigtet. Mere husker jeg ikke. Jeg vågnede op på en stue. Jeg lagde hånden på min mave. Barnet var der ikke længere" (Osmani, 2000).

Selv om pigens far sikkert har været udsat for et stort pres fra sit kulturelle bagland i Makedonien, så er bortførelse og tvangsaborter totalt uacceptabelt i Danmark, hvor vi har andre opfattelser af menneskeværd. Det vækker væmmelse og foragt i Danmark, fordi der ikke blot er tale om frihedsberøvelse, men også fordi der udvises tvang og brutalitet over for en kvinde, der bor i et land, hvor man som myndig person selv kan bestemme over sit eget liv. Nadjies far havde ingen medfølelse med sin datter, hendes kærlighed og glæden ved den forestående fødsel. Hans bortførelse af datteren og den efterfølgende, brutale tvangsabort må ud fra en dansk kulturel kontekst uimtvistelig betegnes som ondskabsfuld. Nogle vil hævde, at vi må kunne forstå faderens handling og forstå, at han kun gjorde, hvad der krævedes af ham ud fra hans egen kulturelle baggrund, nemlig at opretholde familiens ære. Men her er det vigtigt at understrege, at en ting er at forstå et fænomens kulturelle baggrund, en anden er at acceptere det.

Bortførelsen af Nadije og tvangsaborten er desværre ikke noget enkeltfænomen. Både i Danmark og Sverige har man i de senere år været vidne til, at kvinder, der forsøger at integrere sig i deres nye hjemlande, udsættes for utrolig stort pres fra deres familie og slægt til at leve i overensstemmelse med deres traditionelle normer. Gør de ikke det, vil de i nogle tilfælde blive dræbt, sådan som det var tilfældet med Fadime Sahindal i Sverige (Wikan, 2003) og Sonay Ashraf Ahmad Mohammad i Danmark. Men drab – de såkaldte æresdrab – er ikke den sidste udvej en familie har over for børn, som de mener bringer familiens ære i fare. De kan udstøde og bortvise æreskrænkeren eller sende vedkommende i eksil. Herved kan skammen, der har hvilet over familien, fjernes og familiens ære blive genoprettet. Uanset hvilket pres de respektive familier har været udsat for fra deres hjemlige bagland, så er og forbliver drab af ens egne børn mord og kan ikke accepteres. De, som kommer fra samfund, hvor æresdrab stadigvæk praktiseres, må benytte sig af de alternative former for konfliktløsning, der står til deres rådighed.

Det synspunkt, at mennesket er født ondt holdt sig helt op til slutningen af det forrige århundrede. Denne idé blev blandt andet udbredt i populærpsykologiske bøger skrevet af humanetologer som Konrad Lorenz (1970) og Desmond Morris (1986). Men også psykologer som Anthony Storr (1969) hævdede, at mennesket fra fødslen er udstyret med et drabs- eller aggressionsinstinkt, som det ikke kan flygte fra. Disse instinkter, hævdes det, har mennesket medbragt fra sin dyriske forfælder. I dag er der ikke mange, der længere forsvare ideen om, at mennesket er underlagt sådanne instinkter.

I modsætning til den opfattelse, at mennesket fra naturens hånd er ondt, står den opfattelse, at mennesket fra fødslen hverken er godt eller ondt. Det er først igennem opvæksten, det lærer at handle hensynsfuldt eller ondskabsfuldt. Blandt fortalere for det ikke-instinktprægede menneske, er bl.a. behaviorismens grundlægger John B. Watson (1878-1958). Han benægtede totalt, at mennesket havde instinkter. Hans efterfølger, behavioristen B. F. Skinner (1904-1990), var i sine tidligere værker helt på linje med Watson, hvad angår den menneskelige natur. Han har dog i sine senere værker erkendt, at der eksisterer visse instinkter, men han beskæftiger sig ikke med dem.

At mennesker godt kan leve i harmoni med naturen og med hinanden og at det ikke altid skal engagere sig i drab og stridigheder, dokumenteres bl.a. af den amerikanske antropolog Robert Knox Dentan (1968), som har studeret Semai-folket, der bor i den vestlige del af Malaysia. Semaierne var kendte for at undgå vold, men ikke desto mindre udviklede nogle af mændene sig i en kort periode til meget blodtørstige krigere. Det skete, efter at kommunistiske terrorister i begyndelsen af 1950'erne havde dræbt nogle semaiere. Da semaierne siden hen hjalp den malaysiske regering med at slå kommunisterne tilbage, blev de så opslugt af at dræbe, at de følte sig som besat. Som de selv udtrykte det: "Vi var berusede af blod." Efter krigen vendte de tilbage til deres eget samfund og havde i begyndelsen vanskeligheder med at tilpasse sig det fredelige samfund, de så pludselig havde forladt. Efter nogle måneder gled de dog ganske stille tilbage til deres fredfyldte tilværelse, og var absolut ikke mere ondskabsfulde end deres stammefrænder. Men semaierne ville ikke tale om deres tid som drabsmænd. "Det er", skriver Dentan, "som om de har låst deres oplevelser inde i et vandtæt rum, langt væk fra dagliglivets rutiner." Semaierne er ikke det eneste folkeslag, der lever en fredelig og harmonisk tilværelse. Ashley Montagu udgav i 1978 en bog om, hvorledes Kung-folkene i Kalahari ørkenen i Botswana, de canadiske inuiter, fore-folket på New Guinea

og en række andre mindre grupper, faktisk har formået at skabe sig samfund, hvor forekomsten af vold og ondskab er meget begrænset. Det interessante spørgsmål er selvfølgelig, hvad det er, der gør, at mennesker i nogle samfund kan leve i harmoni med hinanden, mens de i andre samfund hele tiden ligger i strid med hinanden.

Selvom man i dag stadigvæk kan finde fortalere for, at mennesket i sin grundvold er ondskabsfuldt, henholdsvis at mennesket dybest set er født godt, så må man erkende, at en sådan opdeling i enten-eller ud fra et videnskabeligt synspunkt ikke længere er holdbart. Mennesket fødes med potentialer til at handle såvel på den ene som på den anden måde. Vi kan handle meget menneskekærligt og uegennyttigt, men også meget ondskabsfuldt. Det giver derfor ingen mening at tale om, at ondskabsfulde handlinger er umenneskelige, for de er en del af det meget omfattende handlepotentiale, mennesket er i besiddelse af. Hvad mennesket gør, er i høj grad afhængig af de værdier, der findes i det samfund eller den subkultur, hvori det vokser op eller tvinges ind i. Menneskets styrke, men også dets svaghed er, at det er meget modelerbart. Vokser mennesket op i et miljø, hvor disrespekt for andre menneskers liv er et fremtrædende moment, kan det – men behøver ikke – tilegne sig disse værdier og handle derefter. Ligeledes kan mennesket udsættes for direkte psykologisk og social påvirkning, der får dem til at udføre grusomme handlinger. Dette har man bl.a. set, når unge mennesker trænes til tortur- eller nazibødder. Men man kan ikke blot sige, at det er de ydre omstændigheder, der er ansvarlige for individets grusomheder. Mennesket har en fri vilje og det kan sige nej – selvom det i yderste konsekvens kan koste ens eget liv.

adfærd. Det er ofte en kombination af flere forskellige forhold, der danner potentialet for en sådan adfærd, men om adfærden kommer til udfoldelse, kan nogle gange være afhængig af forhold i det omgivende samfundsmæssige miljø.

I mangel af teorier, der specifikt beskæftiger sig med individuel ondskab, greb man en overgang til at forklare fænomenet ud fra Adorno et als. (1950) klassiske teori om den autoritære personlighed. En teori, der oprindeligt blev opstillet til forklaring af bl.a. de grusomheder, der blev begået i nazi-Tyskland. Kort fortalt udsiger teorien, at aggressiv adfærd, som jo er en del af ondskaben, skyldes opvækst i autoritære familier, hvor samfundsmæssige værdier, som det at adlyde, blev sat i højsædet. Børnene lærte fra begyndelsen, at forældre, lærere, læremestre og andre overordnede skulle omgås med respekt, og at man generelt skulle have orden i sine sager. Hvis forældre eller andre autoriteter i barnets liv krævede disse værdier overholdt og straffede børn, som ikke overholdt dem, skabtes der samtidig en overdreven vrede hos det enkelte barn, der konstant følte sig ufri og overvåget. Da vreden og frustrationen ikke kunne rettes mod forældrene eller andre signifikante autoriteter, rettedes vreden og frustrationen sig til gengæld mod andre, der var svagere. Selvom Adorno et als. teori ved dens fremkomst vakte stor opmærksomhed blandt psykologer, har efterfølgende forskning imidlertid identificeret en række af teoriens begrænsninger. Det har bl.a. vist sig, at ikke så få gemingsmænd kommer fra sociale miljøer uden noget autoritært familiemønster, såvel som mange unge, der er opvokset i et autoritært miljø ikke engagerer sig i afskyelige handlinger.

Andre teorier henviser til psykologiske afvigelser, der er en følge af posttraumatiske belastningsreaktioner. Disse teorier anvendes hyppigt, når man skal forklare ekstreme handlinger, der begås af krigsveteraner efter både Vietnamkrigen og Golfkrigen, det man med et slagord har betegnet som henholdsvis post-Vietnam-syndrom og Golf-syndrom. Begreberne refererer til, at soldater, der har deltaget i disse krige, har været udsat for ekstremt store belastninger og derfor efter hjemkomsten udvikler alvorlige psykologiske PTSD-symptomer.¹ Hvis ikke disse bliver behandlet, kan det resultere i stærke affekt-handlinger, som man mener var tilfældet med den 42-årige John Allen Mu-

1 PTSD (Post Traumatic Stress Disorder) = Post traumatisk belastning, dvs. voldsomme psykiske reaktioner, der opstår efter særlig belastende oplevelser og som på en alvorlig måde påvirker mennesket i dagligdagen.

ammed, den herestratisk berygtede snigskytte fra Washington. Han havde været i kamp i Kuwait og Irak.

Der findes også populære teorier, der forsøger at finde ondskabens årsag i barndommen alene. Robert Ressler, en tidligere FBI-agent, skriver i sin bog *I have lived in the Monsters*, at seriemordere vokser op uden far eller med en far der er voldelig og med "en mor der er kold og fraværende." Den slags forsimplede forklaringer hører nok mere hjemme i vulgærpsykologien end i fagpsykologien.

Efter 2. Verdenskrig forsøgte flere psykologer at beskrive den tyske nationalpsyke ud fra psykoanalysen. Den kendte amerikanske psykolog Henry Murray taler således om, at hele den tyske nation har paranoiske træk, med deraf følgende vrangforestillinger, forfølgelsesvanvid, mistænksomhed og misundelse. Disse psykopatologiske træk skyldes "et ældgamelt mindreværdskompleks og et ønske om at blive anerkendt" (efter Hoffman, 1992). Andre psykoanalytisk inspirerede psykologer og psykiatere går så langt som at hævde, at nazisterne havde en prægenital eller umoden personlighedsstruktur, som følge af deres forbudte kærlighed til moderen. Psykopatalogisering af hele nationer ud fra misbrug af psykoanalytisk teori, findes desværre endnu den dag i dag. Således beskriver den kroatiske psykiater dr. Eduard Klajn i 1992 det serbiske folk som "primitive mennesker" der udviser "destruktiv aggression af arkaisk art" og som lider under mindre-værdskomplekser, fordi de er opmærksomme på, at de står på civilisationens og kulturens lave trin.

Carl Goldbergs teori

En af de mere gennemarbejdede udviklingspsykologiske teorier stammer fra den amerikanske forsker Carl Goldberg, der selv kalder sig for humanistisk psykoanalytiker og social teoretiker. I 2000 publicerede han bogen *The Evil We Do*. Heri beskriver han på baggrund af 30 års kliniske erfaringer med voldelige børn, unge og voksne en række faktorer, han mener kan forklare, hvorfor nogle mennesker i deres voksenalder reagerer med overmåde aggression og destruktion. Det er mennesker, der har det tilfælles, at de af forskellige årsager ikke har været i stand til at indgå i almindelige sociale relationer med andre. Baggrunden herfor, mener Goldberg, må findes i socialiseringsprocessen. De 5 forhold, der er af betydning for udvikling af destruktiv adfærd er:

1. Sårbarhed over for oplevelse af skam

Et barn, der under sin opvækst har oplevet at kunne løse forskellige opgaver tilfredsstillende, udvikler en form for social kompetence. Det opnår anerkendelse fra sine omgivelser og udvikler dermed en positiv personlig og social identitet. Et barn, der bliver udsat for evindelig kritik, afvisning, ydmygelse og skam, vil derimod udvikle en oplevelse af, at det ikke slår til og udvikler derfor en negativ selvfølelse. Den manglende udvikling af sikkerhed, selvtillid og kompetence resulterer i, at barnet siden hen har vanskeligheder med at udvikle realistiske sociale relationer. Det vil i voksenalderen altid være på vagt over for andres forventninger og vurderinger. Denne negative holdning resulterer i en udvikling af fjendtlighed over for omverdenen.

2. Mangelfuld tilknytning til signifikante omsorgspersoner

Baseret på Ainsworth (1964) og Bowlbys (1953) tilknytningsteori mener Goldberger, at et barn, der under sin opvækst har manglet at kunne etablere en tæt og nær tilknytning til sine forældre eller andre centrale personer, ikke vil være i stand til at udvikle sikkerhed og tillid i interpersonelle relationer. Barnet udvikler et lavt selvværd, reagerer stærkt emotionelt over for genfordigheder og har vanskeligheder med at udvikle hensigtsmæssige handlestrategier ved modgang.

3. Manglende færdigheder til at føle sorg

Manglende færdigheder til at føle sorg udvikles iflg. Goldberger ved, at forældrene ikke giver barnet mulighed for at vise oprigtige følelser, når det under sin opvækst oplever, at det ikke kan opnå det, som det gerne ville. Dette gælder specielt, når barnet oplever tab af dyrebare venskaber. Hindres et barn i at reagere med vrede, bitterhed eller skuffelse i sådanne situationer, forfalder barnet til at udvikle en fantasiverden, fremfor at udvikle en adækvat måde til at håndtere sorg, tab eller andre problematiske livssituationer. "Med andre ord, børn, der ikke kan udtrykke deres forvirring over at de ikke kan kontrollere deres liv, tvinges til at finde måder, hvor de kan foregive, at de ikke er så hjælpeløse, som de føler. Destructiv adfærd, i sin grundlæggende betydning, er et forsøg på at vise, at gerningsmanden kan tage vare på sit eget liv – han kan gøre, hvad han selv ønsker" (Goldberger, 2000).

4. Sproglige vanskeligheder ved at udtrykke følelser

Børn, der under deres opvækst hindres i at udtrykke deres følelser verbalt og nonverbalt, bliver ofte drillet og isoleret af jævnaldrende.

I voksenalderen har de stadigvæk vanskeligheder ved at sætte ord på det, der går dem på. Derfor føler de sig sårbare i interaktionen med andre mennesker.

5. Betydningsfulde personers skinhellighed

Voksne mennesker, og specielt forældre og andre centrale personer i barnets verden, tjener som modeller for adfærd. For at der skal ske en positiv indlæring, skal der være overensstemmelse mellem det, som de voksne siger og gør, og det, som de forventer, barnet skal gøre. Hos mange af Goldbergs klienter viste det sig imidlertid, at der ofte forelå alvorlige uoverensstemmelser, mellem hvad forældrene sagde barnet skulle gøre, og hvad de selv gjorde. Dette skabte en kaotisk opfattelse hos barnet. Når børn oplever "dobbelte bogføring" – som når forældre siger til barnet at det ikke må slå, og samtidig straffer det fysisk, fordi det har opført sig aggressivt i skolen – bliver barnet forvirret. Når barnet, der er opvokset i et hjem præget af hykleri, når voksenalderen, har det ingen klar udviklet strategi til håndtering af modgangssituationer. Deres handlingsprincipper tenderer det kaotiske.

Sammenfattende mener Goldberger, at hvis alle disse 5 faktorer findes samtidig, vil vejen for en destruktiv livsbane være udstykket. Sekvensen i udvikling af en person, der udfører skændselsgerninger er iflg. Goldberger den, at en person, der under sin opvækst har været udsat for omsorgssvigt, bliver utrolig følsom og udvikler et lavt selvværd. Dette resulterer i selvhad og ligegyldighed over for andre mennesker. Det sidste er nødvendigt for at beskytte den svage personlige identitet. Ved siden hen at udvikle en adfærdsstrategi, der demonstrerer overlegenhed, føler personen sig bedre tilpas. Sluttelig sker der en transformation hos personen, hvor vedkommende går fra at være en selvhadende, selvforagtende person til at være selvforherligende.

Goldbergs opfattelse, at lavt selvværd forårsager voldelige handlinger, synes ikke længere at blive understøttet af den psykologiske forskning. Her har man ikke været i stand til at finde nogen sammenhæng mellem lav selvværd og udførelse af ekstreme handlinger. Tværtimod ser det ud som om voldshandlinger forudsætter høj selvværd, sådan som det bl.a. ses ved mobning, rocker-vold og hos diktaetorer, såvel som hos sekt- og kultledere. Det må dog understreges, at Goldberger ikke mener, at enkeltfaktorer forårsager voldelige handlinger, men at det er en kombination af samtlige 5 faktorer han opridses i sin teori.

behagelig? I de to ovennævnte tilfælde er svaret ikke svært at finde. Man fokuserer på formålet og den langsigtede virkning den pågældende handling vil have. Dvs. man bruger sin sunde fornuft til at forklare den umiddelbare smerte, man påfører en anden person. Denne rationalisering støtter den ansvarlige forældre eller tandlæges hensigt og beskytter mod egne emotionelle reaktioner, så den voksne kan genneføre det, vedkommende har påtaget sig som sin pligt. Patientens dentale sundhed er tandlægens ansvar. Så må tandlægen – for at sikre sin patient en god behandling – være i stand til at afdæmpe sin indlevelsessevne i det øjeblik håndbehandlingen udføres. Denne proces vælger vi at kalde for at trykke på *empathiens pauseknap*. Det handler om en indre dialog mellem den menneskelige medfølelse og det ansvar eller opgave man har påtaget sig. Det er en beslutning om, hvor meget eller lidt empati der skal ligge bag ens handling i den givne situation og på det pågældende tidspunkt. De kulturelle aspekter spiller en stor rolle i denne dialog. F.eks. findes der samfund, hvor der er mere sympati for den mand, som dræber sin utro hustru end der er for hende. De gængse kulturelle normer og værdier, som individet optager fra sit omgivende miljø, er ikke uforanderlige. De kan udfordres og påvirkes i kontakt med at individet indgår i nye miljøer. Personens indre dialog og forståelse for hvad der er forsvarligt at gøre og hvorfor det er forsvarligt, kan ændres ved kontakt med nye sociale miljøer.

Neuropsykologiske forklaringer

I de seneste årtier er man igen blevet opmærksom på, at det ikke udelukkende behøver at være intrapsykiske eller sociale forhold, der forårsager vold og ondskab. Neurologien og neurofysiologien er begyndt at interessere sig for, i hvor høj grad visse afvigelse i hjernen kan forklare grusomme handlinger. Efterhånden er der ved at fremkomme viden, der tyder på, at der hos visse seriemordere, mordere der lemlestes deres ofre før de dræber dem, eller endda spiser dele af dem, kan findes fysiske og psykiske defekter. De senere års forskning har vist, at der blandt voldsmand med mange domme, findes et større antal med neurologiske og neurofysiologiske anomaliteter end hos ikke-voldelige personer (Elliot, 1992). Enkelte mennesker, viser det sig, er ikke i stand til – i visse perioder – at kontrollere deres egen adfærd. De lider under såkaldt episodisk dyskontrol, dvs. at de i afgrænsede perioder af deres liv ikke har fuld kontrol over, hvad de foretager sig. Men hvornår disse perioder kommer, er ikke til at forudsige. Episodisk dyskontrol

kan f. eks. resultere i et umanerligt anfald af raseri, der går over i vold. Det er som et stormvejr, der pludselig dukker op på en skyfri himmel (se eksempel 2).

Eksempel 2: Episodisk dyskontrol

John Clark Prize var en meget dygtig og afholdt erhvervsmand. Han var ikke voldelig og levede i et uproblematisk ægteskab. Men så begyndte han at udvikle større og større irritation over småting, der til sidst resulterede i raseri. Hvor irritation generelt går over i forskellige former for småaggressive handlinger, gik irritationen hos John direkte over til at ville slå den anden ihjel. Der fandtes ingen mellemstadier. En dag, hvor han kom hjem, slog han sin kone. Hun slog tilbage og ringede til politiet. John Clark Prize blev totalt ude af sig selv og jagtede hende igennem huset. Da han endelig fik fat på hende, slog han hende gentagne gange med knytnæver. Han satte sig på overskrævs af hende og blev bare ved med at slå og slå. Til sidst var han så udmattet, at han måtte holde op. Hvis han havde haft våben i hænderne, siger han, ville han have dræbt sin kone. John kunne ikke kontrollere sin voldelighed (efter A Mind to Crime, 1996).

Neurologer og neuropsykiatere har fundet ud af, at episodisk dyskontrol starter dybt nede i hjernen og breder sig i det limbiske system, der ikke kan holdes i ave af hjernebarken, der ellers fungerer som en meget vigtig kontrolinstans for stærke impulser. Raserianfald af denne art har et bestemt forløb. Det virker nærmest som epileptiske anfald. Når det først udløses, er det som et instinktivt adfærdsmønster. Man kan ikke afbryde det, før hele sekvensen er gennemspillet. Nogle gange varer raserianfaldet kun i få sekunder, andre gange i flere minutter og i sjældne tilfælde i 2 timer. I John Clark Prizes tilfælde var man heldig med at kunne behandle sygdommen medicinsk og han er i dag socialt velfungerende. Den moderne teknologi, der muliggør scanning af hjernen, har vist, at der hos flere impuls-mordere findes afvigelser i bestemte dele af hjernen i forhold til såkaldt normale mennesker. Det drejer sig hovedsageligt om svigt i hjernebarken, hvis opgave det er at tøjle og kontrollere det limbiske system. Man er også blevet opmærksom på, at stofskifte-anomalier kan forårsage alvorlige adfærdsforsyndelser såvel som overforbrug af anabolske steroider. En teori går ud på, at anabolske steroider influerer på serotonin (et vævshormon), der virker som en dæmper af impulsive tendenser. Man har konstateret at

impulsive voldsforbrydere, såvel som selvmordere, har et meget lavt serotonin niveau.

En mulig sammenhæng mellem genetiske dispositioner og socialpsykologiske forhold under opvæksten ser man i øjeblikket i de studier, der udføres omkring MAOA (monoamin oxidase A) genet. Dette gen, der sidder på x-kromosomet, er ansvarlig for produktion af et særligt enzym, der virker i den normale nedbrydning af de neurotransmittere, der i hjernen sørger for signaloverførsler mellem neuroner. Dette gen kan tilsyneladende producere et enzym, der kan være mere eller mindre aktiv. Omfattende studier i forskellige verdensdele, inklusive New Zealand, har afsløret, at der er en sammenhæng mellem enzymets aktivitetsniveau, mishandling i barndommen og udførelse af antisociale handlinger. 85% af de børn, der var blevet mishandlet som børn og som havde et gen, der producerede et mindre aktivt enzym, blev siden hen engageret i antisocial adfærd. Børn, der var blevet mishandlet i deres barndom, men som havde et gen, der producerede et aktivt enzym, var langt mindre engageret i antisociale aktiviteter end førstnævnte gruppe (Highfield, 2002). Børn, der kun producerede et enzym med ringe aktivitet, men som ikke var blevet mishandlet i deres barndom, udviste ikke nogen særlig grad af antisocial adfærd. Det afgørende for, om enzymkvaliteten får en gennemslagskraft er således forekomsten af mishandling. Der er ikke tale om, at et specifikt gen gør en ansvarlig for kriminel adfærd, men nærmere om et samspil mellem genet og de sociale faktorer i omverdenen.

Andre teorier forsøger at medindtage flere faktorer. Jonathan Pincus (2001), lederen af en neurologisk afdeling på et hospital i Washington, mener f.eks. at voldelig adfærd, og specielt ekstrem voldelig adfærd, skyldes en kombination af hjerneskade, mental sygdom og det at være blevet misbrugt som barn. Efter at have fået ideen om denne triadiske sammenhæng begyndte han systematisk at undersøge 150 mordere, inklusive seriemordere som den berygtede Ted Bundy, der tilstod at have dræbt over 30 kvinder, samt dræberen af prostituerede, Joel Rifkin. Problemet med Pincus' undersøgelsesmetode er dog ganske betragtelig. For det første arbejder han med et meget specifikt klientel, nemlig dem der er dømt og sidder i fængsel. Dernæst interviewer han dem ud fra sin egen teori, som han forsøger at få bekræftet. Andre forhold, som sociale og socialpsykologiske forhold, interesserer ham ikke og han spørger derfor hellere ikke til dem. Han forsøger ene og alene at finde de forhold, der bekræfter hans egen teori, fremfor – som det er skik og brug inden for god videnskabelig forskning – at finde forhold,

der afkræfter ens egen teori. Dernæst giver hans teori ingen klar fremstilling af, hvorvidt alle tre forhold skal være tilstede eller hvorvidt ét eller to af de tre forhold i hans triade, kan være så dominerende, at den tredje variabel kun spiller en ganske underordnet rolle.

Selvom der i dag findes mange eksempler på, at der hos flere mennesker, som har udført stærkt voldelige og til tider ekstreme handlinger, findes dysfunktioner i hjernen, må man ikke glemme, at andre mennesker med tilsvarende neurologiske defekter ikke begår voldshandlinger. Man behøver blot at rette blikket mod de unge selvmordsbombere, terrorister eller torturbøddler. Hovedparten af disse er hverken hjerneskadede eller har afvigende psykologiske træk. Som neurologen Richard Restak har skrevet, så "findes der ingen vidnesbyrd om ... at en ødelæggelse i en del af hjernen uundgåelig fører til en specifik voldshandling" (efter Tranel, 2000).

I det øjeblik man kan identificere helt klare og entydige neurologiske eller biologiske defekter som eneste årsag til ekstreme handlinger, lægges ondskaben uden for individets personlige ansvar. Han eller hun kan ikke gøre for det. Herved får grusomhederne en rationel forklaring, eller som Darley (1992) siger, så har vi genvundet vores tro på, at der alligevel findes "en retfærdig og ordnet verden." Men videnskaben er endnu langt fra sådanne fund og spørgsmålet er, om vi nogensinde når så langt. For ondskab er et meget kompliceret fænomen, der næppe kan forstås ud fra en monokausal forklaringsmodel alene, dvs. en forklaring der kun forklarer et fænomen ud fra en enkelt årsag. I fremtiden bliver man nødt til at se mere på samspillet mellem neurologiske, biologiske, sociale og psykologiske processer, end man har gjort hidtil. Men det kræver at forskerne inden for de forskellige fagdiscipliner aflægger deres berøringsangst.